

JESSICA ALCINA GÀLVEZ

L'ASSETJAMENT ESCOLAR ENTRE IGUALS

**Anàlisi de la Responsabilitat Penal dels Menors
a Espanya**

TREBALL DE FI DE GRAU

Dirigit pel Sr. Jesús María del Cacho Rivera

Grau en Dret

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona

2016

Resum

En aquest treball de fi de grau es mostra la resposta penal que l'ordenament jurídic espanyol preveu respecte a l'assetjament escolar i al tractament establert, tant a la jurisdicció de menors com al centre educatiu. Així doncs, el que es pretén amb aquest estudi és donar una visió global sobre el que comporta aquesta problemàtica social, amb una especial atenció a la responsabilitat penal del menor.

Resumen

En este trabajo de fin de grado se muestra la respuesta penal que el ordenamiento jurídico español prevé respecto al acoso escolar y a su correspondiente tratamiento, tanto en la jurisdicción de menores como en el centro educativo. Así pues, lo que se pretende con este estudio es dar una visión global sobre lo que conlleva esta problemática social, con especial atención a la responsabilidad penal del menor.

Abstract

This final degree project shows the criminal response that the Spanish legal system prevents about the bullying and the treatment established, either in the juvenile jurisdiction as in the school. So, the aim of this study is to give a global vision about what these social problems bring, with a special focus in the juvenile criminal responsibility.

Paraules clau/ Keywords

Assetjament escolar – Assetjament cibernètic – Centre escolar – Jurisdicció de menors Mediació i prevenció – Menyscabament a la integritat moral – Perfil psicosocial dels protagonistes– Responsabilitat penal del menor
---

ÍNDIX

Abreviatures.....	7
Introducció.....	9
1. Què entenem per assetjament escolar?	13
1.1. Marc social.....	13
1.1.1. Definició del concepte.....	15
1.1.2. Factors de risc.....	17
1.1.3. Nou tipus d'assetjament escolar: l'assetjament cibernètic	19
1.2. Marc jurídic.....	23
1.2.1. Tipificació penal del delictes contra la integritat moral	25
1.2.2. Conscienciació de l'assetjament escolar: Cas <i>Jokin</i>	29
2. Perfil psicosocial dels protagonistes.....	31
2.1. El rol de l'agressor	31
2.2. El rol de la víctima.....	33
2.3. El rol de l'agressor-víctima	35
2.4 La relació entre els iguals: el rol dels espectadors.....	36
3. Tractament de l'assetjament escolar.....	39
3.1. Mediació en el centre educatiu	39
3.2. Jurisdicció de menors.....	42
3.2.1. Mediació en la justícia juvenil	42
3.2.2. Audiència	47
3.2.2.1. Des de la perspectiva de la víctima	47
3.2.2.2. Des de la perspectiva del menor acusat	53
4. Responsabilitat civil derivada de la LORPM	59
5. Prevenció	61
Consideracions finals.....	63
Bibliografia.....	67

Abreviatures

CC	Codi Civil
CE	Constitució Espanyola
CP	Codi Penal
FJ	Fonament Jurídic
LECr	Llei d'Enjudiciament Criminal
LO	Llei Orgànica
LOPJ	Llei Orgànica del poder judicial
LORPM	Llei Orgànica de Responsabilitat Penal del Penal
RD	Reial decret
SAP	Sentència de l'Audiència Provincial
SJM	Sentència del Jutjat de Menors
STC	Sentència del Tribunal Constitucional
STS	Sentència del Tribunal Suprem

Introducció

L'assetjament escolar, conegut com a *bullying* en l'extensa terminologia anglosaxona, és un fenomen que afecta tota la societat, perquè de manera directa o indirecta tothom ha participat en la realització d'aquest tipus de violència, sigui com a agressor, espectador o víctima.

Fins fa poc, aquestes pràctiques eren tolerades perquè es consideraven habituals dins d'una aula, la qual cosa ha agreujat la problemàtica fins al punt que un de cada quatre menors a Espanya són víctimes d'assetjament escolar, tal com ho estableix l'*Informe Cisneros X*. Aquestes dades mostren la necessitat de conscienciar als pares i als centres educatius respecte aquesta problemàtica per tal de buscar una solució.

És important que els menors no interioritzen aquests tipus de conductes, ja que a mesura que es facin grans, aniran incrementant aquesta violència i això va en contra dels principis que caracteritzen la nostra societat, "*el que se'ls doni als nens , els nens donaran a la societat*" de Karl A. Menninger.

L'elecció d'aquest tema rau en la necessitat de prendre consciència d'aquesta problemàtica que genera greus perjudicis en la vida dels menors i que fins fa poc s'ha començat a reconèixer. L'assetjament escolar és un fenomen que està generant una gran preocupació social i per això és necessari emfatitzar sobre la necessitat de tractar aquesta problemàtica, adoptant mesures educatives i judicials perquè s'elimini aquesta pràctica a l'escola i a la societat. A més, s'ha de prendre consciència de les conseqüències negatives que ocasiona l'assetjament escolar en les víctimes i per això cal una bona intervenció educativa, basada amb l'empatia i la solidaritat, perquè els menors puguin arribar a entendre que aquestes conductes violentes poden provocar greus perjudicis en la vida d'un company.

Els centres educatius han de ser un espai lliure de violència on els nens puguin desenvolupar les seves habilitats lliurement, sense cap tipus de coacció. Els professors, junt amb els pares, han de promoure els valors de la igualtat, tolerància i respecte vers els altres companys, per tal d'educar en el respecte dels drets i el compliment de les responsabilitats.

A Espanya l'alarma social va esclatar amb el suïcidi de l'adolescent Jokin Ceberio en Hondarribia, l'any 2004. Aquest tràgic succés va marcar un abans i un després en la presa de consciència sobre l'assetjament escolar.

L'última víctima a Espanya per assetjament escolar és Diego González, un nen d'11 anys, que es va suïcidar perquè segons va escriure en una carta *no aguanto ir al colegio y no hay otra manera para no ir*.

Aquests successos posen de manifest la inadequada intervenció educativa que reben les víctimes d'assetjament escolar i per això, el ministre d'Educació, Cultura i Esport, Íñigo Méndez de Vigo, s'ha compromès a elaborar un Pla de Convivència Escolar, amb 70 mesures, de les quals destaca la posada en marxa d'un telèfon gratuït d'atenció a les víctimes d'assetjament escolar, elaborar una guia per als pares per tal d'identificar els signes indicatius i proporcionar pautes d'actuació, dissenyar itineraris de formació del professorat en matèria de convivència escolar, entre moltes altres.

Aquesta reacció per part de les autoritats demostra que Espanya és un país que no s'avança als successos, sinó que reacciona un cop el dany ja s'ha produït.

El present treball té com a objectiu mostrar la resposta penal que l'ordenament jurídic espanyol preveu respecte a l'assetjament escolar i al tractament establert, tant a la jurisdicció de menors com al centre educatiu. Aquest treball s'ha centrat en l'estudi de cinc parts, les quals són necessàries per a contextualitzar aquesta cruel realitat que impera en la nostra societat.

En primer lloc, s'explica en què consisteix l'assetjament escolar, les seves característiques i tipologies, els factors que influeixen en la comissió d'aquests actes delictius, i també es fa referència a l'assetjament cibernètic. A més, en aquest bloc es mostra el marc legal previst en cas d'assetjament escolar i quina és la conseqüència penal establerta per als menors. La metodologia emprada en la realització d'aquest apartat és la recerca bibliogràfica i jurisprudencial, juntament amb l'anàlisi de la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (des d'ara LORPM) i de la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal (des d'ara CP).

En segon lloc, l'estudi se centra amb els rols que assumeixen els menors dins d'una situació d'assetjament escolar, és a dir, conèixer els atributs característics de l'agressor, víctima i espectador, i el perquè del seu comportament. És important conèixer els perfils dels menors per tal de realitzar una adequada intervenció educativa. Aquest bloc s'ha realitzat mitjançant l'entrevista feta a David Garreta, psicòleg del Jutjat de Menors de Tarragona (entrevista personal, 18 de març de 2016) i amb recerca bibliogràfica.

En tercer lloc, el present treball pretén mostrar quin és el tractament que rep la víctima i l'agressor tant en l'àmbit educatiu com judicial. El tractament en el centre educatiu es basa amb la mediació i la prevenció. En la jurisdicció de menors també es preveu la mediació i si no és possible realitzar-la, o bé no es compleixen els requisits, es donarà entrada a la fase d'audiència. En aquest punt es fa referència a tot el procés judicial que tant la víctima com l'agressor ha d'afrontar, des que es presenta una denúncia fins que s'executa la sentència. La realització d'aquest punt s'ha fet a partir d'entrevistes a l'Equip Tècnic, al Jutge de Menors i al Ministeri Fiscal del Jutjat de Menors de Tarragona (entrevista personal, 12 i 21 d'abril de 2016) i a partir de l'anàlisi de la Llei 4/2015, de 27 d'abril, de l'Estatut de la Víctima del delictes (des d'ara Estatut de la Víctima), el Reial Decret de 14 de setembre de 1882, pel qual s'aprova la Llei d'Enjudiciament Criminal (des d'ara LECr) i la LORPM.

En quart lloc, es fa menció a la responsabilitat civil que preveu la Llei del Menor en cas que un menor realitzi un delictes d'assetjament escolar, per tal d'analitzar qui són els responsables de reparar econòmicament el dany causat. Per realitzar aquest punt s'ha utilitzat jurisprudència i la LORPM.

I en últim lloc, s'ha considerat rellevant introduir un apartat nomenant quins són els programes de prevenció més eficaços, d'acord amb la cerca realitzada, per tal de fer front a l'assetjament escolar dins del centre educatiu.

Per concloure, m'agradaria agrair al meu tutor, el Sr. Jesús Maria del Cacho Rivera, per la seva implicació i ajuda amb la realització d'aquest treball. També agrair a l'Equip Tècnic i al Ministeri Fiscal del Jutjat de Menors de Tarragona per concedir-me una entrevista i per fer possible el resultat d'aquest estudi.

1. Què entenem per assetjament escolar?

1.1. Marc social

La problemàtica de l'assetjament escolar s'ha caracteritzat fins fa poc per ser una pràctica oculta, tot i que ha estat present sempre entre els menors en els centres educatius i fora d'aquests. Podríem fer un paral·lelisme de l'assetjament escolar amb la violència domèstica, ja que durant els últims anys ha estat considerat un problema de caràcter privat on no havia d'intervenir el sistema penal perquè era considerat un fet inevitable i que havia de ser resolt en l'àmbit escolar, sense la intervenció de la jurisdicció de menors.

Fins fa poc, els actes que generen assetjament han estat tolerats i han estat considerats com a part integrant de l'experiència escolar, inherents a la dinàmica pròpia dels menors. Aquestes conductes antisocials eren considerades com una lliçó de l'escola on el menor havia d'aprendre a defensar-se i fer-se respectar.

L'assetjament escolar és un problema important de la nostra societat que ha estat desconegut fins fa poc a causa del silenci de les víctimes, dels testimonis i dels centres escolars. La societat hauria de rebutjar les conductes que generen assetjament perquè la seva acceptació provoca la normalització del problema tal com expressa la Instrucció 10/2005, de la Fiscalia General de l'Estat, de 6 d'octubre de 2005.

L'Estat és qui ha de vetllar pel benestar dels menors i per tant, el dret intervé sempre que un menor sigui víctima de violència, sigui física o psicològica. La violència influeix negativament en el procés de socialització dels menors. L'assetjament escolar pot provocar a la víctima ansietat, por, angoixa, absentisme escolar, por d'anar a classe i trobar-se amb els assetjadors, fracàs escolar i aparició de tristesa i depressió, que pot acabar amb idees suïcides i en alguns casos extrems es pot portar i s'ha portat a la pràctica.

Aquests efectes negatius no només els assumeix la víctima, sinó les persones que envolten a l'agressor perquè hi ha altes probabilitats que l'assetjador escolar assumeixi permanentment aquest rol durant tota la seva vida adulta i això és manifesta a través dels abusos sobre els més dèbils, en la feina (*mobbing*) i en la família (violència de gènere i domèstica).

Per això, és necessari que els menors agressors rebin valoracions negatives respecte a la seva conducta i se'ls imposin sancions fermes, on no tingui cabuda la impunitat. També, s'ha d'evitar que l'assetjador es vegi recolzat per la resta de companys i que el seu nivell de popularitat augmenti perquè el comportament agressiu es pot convertir en una forma habitual d'actuar en la societat. L'assetjament escolar afecta també als menors que actuen com a testimonis, els quals no tenen la capacitat d'actuar i reaccionar davant d'aquesta situació i per tant, assumeixen una actitud passiva respecte a la intolerància de la violència.

S'han de desvincular de l'assetjament escolar els actes violents, aïllats i ocasionals entre alumnes, ja que l'assetjament escolar, per regla general, es caracteritza per una continuïtat en el temps. La igualtat que ha d'estructurar la relació entre iguals provoca una relació jeràrquica de dominació-submissió entre víctima i assetjador, a més, hi ha un desequilibri de poder, que es manifesta a través de l'actuació en grup, major edat i fortalesa, aprofitament de la discapacitat i mancances de la víctima, entre altres.

L'assetjament es caracteritza pel desig conscient de ferir, espantar o amenaçar per part d'un alumne a un altre. Totes les formes d'assetjar són actes agressius, siguin verbals, psicològics o físics, però no tota agressió provoca assetjament, per això és important delimitar el concepte. La modalitat d'assetjar menys visible és l'agressió psicològica o emocional però és de les més doloroses.

L'assetjament escolar es pot manifestar de forma activa (no deixar participar) i de forma passiva (ignorar), o bé una mescla de les dues. A més, es pot practicar individualment o en grup, però aquest últim és el més perillós pel fet que el sentiment de responsabilitat de culpa individual tendeix a difuminar-se en el col·lectiu (Barri, 2013).

Hem de desvirtuar l'assetjament escolar dels centres educatius com a un fet inherent en les relacions entre iguals dels menors. S'ha d'aconseguir que la sensibilització aconseguida respecte a la violència domèstica i la violència de gènere es transmeti a l'assetjament escolar d'acord amb els principis que informen el sistema de justícia juvenil.

1.1.1. Definició del concepte

L'assetjament escolar, altrament conegut com a *bullying*, és un tipus específic de violència que es defineix com: *Un continuat i deliberat maltractament verbal o modal que rep un nen per part d'un altre o altres, que es comporten amb ell cruelment amb l'objecte de sotmetre , terroritzar-lo , intimidar-lo, amenaçar-lo o obtenir alguna cosa mitjançant xantatge i que atempta contra la dignitat de l'infant i els seus drets fonamentals* (Piñuel i Oñate, 2006).

Olweus (1993) considera que un menor és intimidat per un altre company o grup quan li diuen coses desagradables, es burlen i l'insulten amb qualificatius degradants, l'ignoren, l'exclouen del grup d'amics, li peguen, l'amenacen, i altres comportaments semblants.

L'assetjament, a diferència d'altres conductes violentes, no es realitza puntualment, sinó que pertany a un procés amb cinc elements inherents que incrementen la gravetat (Bisquerra, 2014):

- I. El **desequilibri de poders** visible entre agressor i víctima. No consisteix en un conflicte en què cada un lluiti per imposar-se sobre l'altre, sinó en una relació asimètrica.
- II. La **repetició** de les accions, encara que es puguin considerar insignificants són nocives perquè hi ha reiteració i persistència en el temps.
- III. La **intencionalitat** patent en la conducta de l'agressor o agressors de causar un dany a la víctima, ja que no existeix una trobada casual entre ambdós.
- IV. La **indefensió** en què es troba la víctima, sent molt difícil que la víctima pugui fugir a través dels seus propis medis.
- V. El **fenomen de grup** caracteritza l'assetjament escolar, el qual no s'ha de reduir a la relació existent entre agressor i víctima, ni desvirtuar del context on es produeix.

Aquest fenomen es caracteritza per realitzar-se a través d'aquestes quatre formes d'assetjar (Garaigordobil, 2013):

- I. **Física:** conductes agressives directes dirigides contra el físic d'un menor (pegar, empènyer, amenaçar amb armes...) o conductes agressives indirectes (robar, trencar, amagar objectes d'un company...).
- II. **Verbal:** conductes verbals negatives que es poden exercir de forma directa (insultar, calumniar, mofar-se, posar sobrenoms...) o de forma indirecta (parlar malament d'un company, difondre falsos rumors...).
- III. **Social:** conductes consistents en aïllar a un menor d'un grup (excloure del grup, no deixar participar, ignorar, etc).
- IV. **Psicològica:** conducta basada en danyar l'autoestima, crear inseguretats i por (fer burla de la víctima, la manipulen, la humilien...). Cal fer esment que totes les formes d'assetjar tenen un element psicològic.

Cal tenir present que la violència entre iguals en els centres educatius es produeix en tot el món i en totes les classes socials. La violència s'exerceix en el dia a dia dels menors i progressivament es va instaurant en una dinàmica de grup que s'expandeix entre la resta de companys. L'assetjament és un fenomen que es construeix lentament i normalment comença quan un menor es fixa en un altre a qui escull com a víctima.

El sexe masculí té una major participació en els incidents d'assetjament escolar tant en el rol d'agressors com en el de víctimes. La violència física (cops, baralles...) i verbal (insults, malnoms...) és més freqüent en el gènere masculí que en el femení. Tanmateix, l'exclusió social i les formes indirectes de violència són més pròpies del gènere femení.

En referència a l'edat, hi ha una major implicació a finals de Primària i primers cursos de l'ESO, o sigui, dels 11 als 14 anys. Però, no hem d'oblidar que l'assetjament escolar és present a parvulari, per tant, és necessari intervenir precoçment. És freqüent que la violència disminueixi progressivament a mesura que l'edat augmenta.

Respecte als llocs on s'exerceix la violència, canvia en funció del curs en què es trobin els alumnes. En els alumnes d'Educació Primària el lloc amb major risc d'abusos és l'esbarjo, mentre que a Secundària els llocs de risc són els passadissos i les aules (Garaigordobil, 2013).

1.1.2. Factors de risc

L'assetjament escolar no és una problemàtica únicament vinculada amb el perfil psicosocial de l'agressor i de la víctima, o amb les característiques del centre educatiu, sinó que hi ha altres factors que sorgeixen fonamentalment del context que envolta al mateix menor. Per tant, a causa dels múltiples factors que intervenen en aquest fenomen de violència, és difícil buscar una solució, però el primer pas a seguir és articular una sèrie de mesures efectives per tal de contrarestar aquesta problemàtica social.

Els factors que intervenen en l'assetjament escolar són a trets generals els factors individuals, els factors familiars, els factors escolars i els factors socials (Bisquerra, 2014).

- **Factors individuals**

Respecte als factors individuals, la impulsivitat i la hiperactivitat són qualitats estretament relacionades amb conductes agressives i amb el rebuig per part dels iguals.

A més, les dificultats en la regulació de la conducta i atenció estan relacionades amb un baix rendiment de les funcions executives la qual cosa incrementa les conductes violentes i antisocials.

Cal destacar també la importància de la intel·ligència emocional respecte aquest àmbit, ja que implica el desenvolupament de l'autocontrol i la consciència de les mateixes emocions, així doncs, els menors amb una baixa intel·ligència emocional, tendeixen a tenir dificultats en les relacions interpersonals i poden incrementar conductes disruptives per part de l'agressor i conductes submises per part de la víctima.

Les característiques físiques i biològiques són també un factor destacat en les conductes d'assetjament escolar, com per exemple, l'obesitat, ja que cada cop hi ha més estudis que revelen la vinculació que existeix entre l'obesitat i el rol de la víctima en situacions de violència entre iguals.

- **Factors familiars**

La conflictivitat familiar és un factor a tenir present perquè hi ha estudis que demostren que els menors exposats a un entorn familiar violent influeix amb el rol agressiu i violent exercit als centres educatius.

Altrament, els estils parentals influeixen significativament amb el model educatiu que rep un menor, per tant, un estil punitiu tendeix a estar vinculat amb el rol de l'agressor, mentre que la víctima està més vinculada amb un estil autoritari, pel fet que té restringida la capacitat d'aprendre estratègies per afrontar els problemes.

Cal afegir a aquest factor la carència de vincle afectiu per part dels pares als seus fills, perquè la manca de supervisió i desatenció pot afectar negativament al menor manifestant-se a través de conductes violentes i agressives.

- **Factors escolars**

L'entorn escolar és un dels factors més importants a tenir en compte, ja que el clima del centre educatiu, l'estructura, la disciplina i el grau d'implicació del professorat són determinants a l'hora de prevenir o agreujar les conductes violentes dels menors.

El context de l'aula també influeix notòriament amb l'assetjament escolar i pot estar vinculat amb l'organització de l'aula i el tipus d'activitat educativa que es desenvolupa. I respecte al grup d'iguals, es té en consideració el nombre i qualitat d'amics i el grau d'acceptació o rebuig que un menor té al grup.

Hi ha quatre perfils destacats en una aula i són els següents: els populars, els rebutjats, els ignorats i els controvertits. La víctima encaixa majoritàriament en el perfil de rebutjada, mentre que l'agressor tendeix a ser rebutjat o controvertit si té una agressivitat reactiva, o popular si té una conducta més proactiva.

- **Factors socials**

La violència que sorgeix en els centres educatius és el reflex de la nostra societat, la qual es basa amb un model socioeconòmic caracteritzat per la pèrdua dels vincles comunitaris i socials, la crisi de valors vinculada al consum desenfrenat, la cerca de la felicitat a partir de béns materials, entre d'altres, que provoca la pèrdua de l'empatia i la implicació respecte als altres.

Un altre punt important és la influència dels mitjans de comunicació, pel fet que aquests transmeten els models i/o valors de la societat i les formes de solucionar els problemes, que en molts casos es resolen a través de la violència. A més, no mostren com canalitzar correctament les emocions sinó que ho exterioritzen de forma violenta.

1.1.3. Nou tipus d'assetjament escolar: l'assetjament cibernètic

Vivim en una societat canviant i en poc temps hem passat d'una societat tradicional a la societat de la informació, on és essencial el coneixement de les tecnologies de la informació i comunicació (TIC). Això ha provocat que en l'última dècada hi hagi un ràpid desenvolupament de noves modalitats d'assetjament escolar, com és el *ciberbullying*, caracteritzat per ser un acte intencionat i agressiu, realitzat de manera reiterada i constant durant un període de temps llarg, a través de l'ús de mitjans electrònics per part d'un menor o grup, contra una víctima la qual no es pot defensar.

Les xarxes socials han permès que actituds violentes, que tradicionalment requerien el contacte físic entre agressor i víctima i que tenien com escenari un espai públic, puguin desenvolupar-se en l'àmbit privat de la víctima. Així doncs, la portabilitat dels mitjans tecnològics i l'accés a Internet han propiciat l'aparició del fenomen del *ciberbullying*, conegut per desenvolupar-se a través de dispositius tecnològics, sense que la víctima es pugui evadir en el seu entorn privat, patint la rebuda o difusió de textos, imatges, comentaris ofensius, amenaces, entre altres vulneracions de la seva intimitat (Pérez Martell, 2012).

Segons l'estudi publicat per l'Institut Nacional de Tecnologies de la Comunicació, el *ciberbullying* és una conducta d'assetjament entre iguals en l'entorn de les TIC, que inclou accions de xantatge, insults i vexacions. El *ciberbullying* consisteix a difondre informació nociva en format electrònic a través de mitjans de comunicació com el correu electrònic, les xarxes socials (*facebook, whatsapp, twitter, snapchat, messenger...*), la missatgeria de text mitjançant dispositius mòbils o la publicació de fotografies i vídeos en plataformes electròniques de difusió de continguts.

(Garaigordobil, 2013) El *ciberbullying* té característiques pròpies de l'assetjament escolar que fan que es consideri una nova forma d'assetjar, ja que és una conducta violenta, intencionada i repetitiva, basada en una relació asimètrica de control i de submissió respecte a un altre, mentre que les diferències són les següents:

- No hi ha lloc on amagar-se.
- Hi ha un públic molt ampli que pot rebre fotos, vídeos o informació compromesa durant les 24 hores del dia.
- Els assetjadors són invisibles perquè no hi ha contacte "cara a cara".
- La conducta d'assetjar pot ser duradora en el temps, ja que molta informació s'emmagatzema en els mitjans digitals.
- La mobilitat i connectivitat de les noves tecnologies provoquen que l'assetjament es realitzi en qualsevol lloc i en qualsevol moment, la qual cosa traspasa els límits físics que caracteritzen l'assetjament escolar tradicional.

Existeixen dues modalitats d'assetjament cibernètic: quan la víctima desconeix la identitat de l'agressor, per tant, no hi ha precedents d'assetjament escolar tradicional, i quan la víctima coneix al seu agressor i l'assetjament s'incrementa amb l'ús de les noves tecnologies (Pérez Murillo, 2008).

L'assetjament escolar i el *ciberbullying* es poden produir de forma simultània, tot i que el *ciberbullying* es caracteritza pels següents elements (Ortega i Ramírez, 2015):

- I. Víctima i assetjador han de ser menors d'edat, perquè si intervé un adult, no es considera *ciberbullying*.
- II. L'acció és reiterada en el temps, no es tracta de fets puntuals.
- III. Intencionalitat i desig de danyar a un altre.
- IV. L'assetjament no és sexual, ja que si no es tractaria d'un altre tipus delictiu (*grooming*).
- V. Víctima i assetjador són nens o adolescents, normalment companys de classe o institut, i es relacionen en el món físic.
- VI. El medi a través del qual es desenvolupa l'assetjament és el tecnològic.

L'assetjament cibernètic és un fenomen que s'ha incrementat molt en aquests últims anys a Espanya a causa de la incorporació del ciberespai com a un punt de socialització complementari al context de la llar, feina o escola. L'anonimat provoca en l'assetjador una sensació d'impunitat, ja que no s'enfronta directament a les represàlies de la víctima, pares, escola i amics. A més, el fet que víctima i agressor no estiguin en contacte físic genera una menor percepció del dany causat.

S'identifiquen vuit formes d'assetjament cibernètic diferents (Kowalski, Limber, i Agatston, 2010):

- I. **Insults electrònics:** ofendre amb actes o paraules ultratjosos a través de les noves tecnologies i intercanviar insults per *e-mails* privats o en plataformes públiques com xats.
- II. **Fustigació:** missatges ofensius reiterats enviats a la víctima per correu electrònic, fòrums privats com xats, al dispositiu mòbil, entre d'altres. Es diferencia dels insults perquè la fustigació es produeix a llarg termini i de forma unilateral.

- III. **Denigració:** quan és publica informació falsa i nociva de la víctima al món virtual, sigui en una pàgina web, missatge instantanis, xarxes socials... Un exemple és modificar digitalment fotos d'un menor per perjudicar-lo.
- IV. **Suplantació:** l'assetjador utilitza la clau d'accés dels comptes *on-line* de la víctima per enviar missatges cruels i negatius a altres persones per fer creure a la resta que ho ha enviat la víctima.
- V. **Revelació:** consisteix en revelar informació, imatges, vídeos íntims i compromesos de la víctima a altres persones sense el seu consentiment.
- VI. **Exclusió:** no deixar participar a un menor en una xarxa social concreta.
- VII. **Ciberpersecució:** la víctima rep contínues comunicacions electròniques amb un alt contingut agressiu i amenaçador.
- VIII. **Palissa feliç (*happy slapping*):** es realitza una agressió física a un menor, la qual és gravada en vídeo amb un dispositiu mòbil i després es fa públic a través de la xarxa.

Per tant, es requereix una major formació dels pares i dels professionals de l'educació no només en l'àmbit tecnològic, sinó en orientacions educatives per potenciar l'ús responsable de la xarxa.

1.2. Marc jurídic

El marc normatiu bàsic que regula l'assetjament escolar el trobem en la Convenció de Drets del Nen, en la Constitució Espanyola de 1978 (des d'ara CE), en la legislació educativa i en la LORPM. La lluita contra l'assetjament escolar és un imperatiu legal que deriva del reconeixement dels drets humans i la necessitat de fer respectar el dret de la dignitat de la persona.

La Convenció de Drets del Nen estableix en el seu article 29 que l'educació ha d'estar encaminada en el desenvolupament de la personalitat, el respecte dels drets humans, el respecte dels pares i de la mateixa identitat nacional i cultural, la vida responsable en una societat amb esperit de comprensió, pau, igualtat i tolerància.

Des del punt de vista del dret intern espanyol, la CE declara com a drets fonamentals el dret a l'educació (article 27), el dret a la integritat física i moral (article 15), el dret a la llibertat i seguretat (article 17) i el dret a la tutela judicial efectiva (article 24).

D'acord amb l'establert a l'article 27.2 CE, l'educació ha de tenir per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana amb el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals, per tal de ser coherent amb un sistema que pretén configurar la dignitat de la persona i els drets inviolables que són inherents pel fet de ser persona com a *fonament de l'ordre polític i de la pau social* (article 10.1 CE).

Així doncs, la dignitat de la persona és el dret fonamental bàsic afectat en l'assetjament escolar, però també hi trobem la llibertat personal, la integritat física i moral, l'intimidat i l'honor, entre altres valors constitucionals protegits.

L'educació ha de transmetre els valors que fan possible la vida en societat, el respecte de tots els drets i llibertats fonamentals, els hàbits d'una convivència democràtica i la lluita contra la desigualtat i discriminació. Per tant, el Consell Escolar és el responsable per frenar l'assetjament escolar i ha d'estar assabentat de tot el que succeeix als alumnes al centre escolar, per tal de protegir la possible vulneració dels seus drets, tal com ho preveu el Real Decret 732/1995, de 5 de maig, sobre els drets, deures i normes de convivència dels alumnes de centres sostinguts amb fons públics.

La falta de legislació respecte a l'assetjador escolar, va provocar la necessitat d'introduir mesures per tal d'afrontar aquesta problemàtica. Un exemple és la Llei Orgànica 8/2013, de 9 de desembre, per la Millora de la Qualitat Educativa modifica la Llei Orgànica 2/2006, de 3 maig, d'Educació i introdueix la lletra k) en l'article 1 i estableix el següent:

l'educació per a la prevenció de conflictes i la resolució pacífica dels mateixos, així com per a la no-violència en tots els àmbits de la vida personal, familiar i social, i especialment en el de l'assetjament escolar.

També va ser modificat l'article 124 de la Llei Orgànica 2/2006, de 3 maig, d'Educació que preveu que els centres educatius han d'elaborar un Pla de Convivència que incorporaran a la programació general anual i recollirà totes les activitats que es programin, per tal de fomentar un bon clima de convivència al centre. Les normes de convivència i conducta dels centres són d'obligat compliment i han de concretar les mesures correctores a aplicar en cas d'incompliment, les quals han de tenir un caràcter educatiu i reparador, i han de ser proporcionals a les faltes comeses i es preveu que *les conductes que atemptin contra la dignitat personal d'altres membres de la comunitat educativa, que tinguin com a origen o conseqüència una discriminació o assetjament basat en el gènere, orientació o identitat sexual, o un origen racial, ètnic, religiós, o de discapacitat, o que es realitzin contra l'alumnat més vulnerable per les seves característiques personals, socials o educatives tindran la qualificació de falta molt greu i portaran associada com a mesura correctora l'expulsió, temporal o definitiva, del centre.*

A principis de 2016, el Ministeri d'Educació va publicar un informe sobre el Pla Estratègic de Convivència Escolar, el qual preveu una pautes perquè els alumnes, famílies i professors puguin fer front a l'assetjament escolar. Les comunitats autònomes, a través de Decret, establiran el marc regulador perquè els centres educatius puguin elaborar el seu propi Pla de Convivència, en virtut de l'autonomia que la Llei Orgànica d'Educació els hi confereix (Esteban, 2016).

1.2.1. Tipificació penal del delictes contra la integritat moral

No existeix una traducció penal unitària referent a l'assetjament escolar, per tant, poden haver-hi diversos tipus penals que regulen aquest fenomen, des d'un delictes lleu fins a un delictes greu.

Primer s'ha d'analitzar el cas concret per tal de determinar si és competent la jurisdicció penal o no. La definició d'assetjament escolar implica una certa continuïtat o reiteració de les conductes violentes, intimidatòries i denigrants, per tant, s'han de desvirtuar els incidents aïllats.

L'assetjament escolar i l'assetjament cibernètic es qualifica d'acord amb el tipus penal previst en l'article 173.1 del CP que castiga a qui *infligeix a una altra persona un tracte degradant, menyscabant greument la seva integritat moral*. Es preveu per als majors de 18 anys una pena de presó de 6 mesos a 2 anys.

El tipus penal protegeix la integritat moral, valor que deriva de l'article 15 CE, el qual rebutja el menyspreu a la dignitat humana i preveu que *tots tenen dret a la vida i a la integritat física i moral, sense que, en cap cas, puguin ser sotmesos a tortura ni a penes o tractes inhumans o degradants*.

La doctrina del Tribunal Suprem ha establert que els elements que conformen el concepte d'atemptat contra la integritat moral són els següents: un acte clar i inequívoc amb contingut vexatori per a la víctima, que hi hagi un patiment físic i/o psicològic i que el comportament del menor sigui humiliant i degradant, vulnerant el principi de la dignitat de la persona. Tots aquests elements, en el seu conjunt, conformen una sola acció exigida en el tipus penal, que requereix un estudi individualitzat en cada cas. La conducta s'ha de prolongar en el temps, ja que si són fets puntuals, s'integrarien en el concepte de lesió psíquica o física. A més, aquest menyscabament a la integritat moral no requereix que s'integri en el concepte de lesió psíquica, ja que la seva subsumció es troba en els tipus penals de lesions (STS 294/2003, de 16 d'abril de 2003).

No és necessari que una persona estigui malalta, tingui una crisi d'ansietat o una depressió perquè pugui ser objecte del delictes previst en l'article 173.1 CP, ja que aquest tipus penal no exigeix una patologia psicològica o mèdica, sinó un menyscabament a la integritat moral (SAP La Rioja 2/2015, de 8 de gener de 2015, en el seu FJ 2n).

A més, la SAP León, 459/2014, de 16 de setembre de 2014, defensa la integritat moral com una categoria conceptual pròpia, amb un valor independent al de la vida, integritat física, a la llibertat i honor. Així doncs, tant la CE com el CP defineix la integritat moral com una *realitat axiològica pròpia, independent i autònoma*.

D'altra banda, molts cops el Tribunal considera que no hi ha delictes contra la integritat moral, al no concorre el tipus penal exigible de l'article 173.1 CP, el qual fa referència a un tracte degradant i continuat en el temps i per tant, s'ha de tipificar com un delictes lleus de lesions o d'amenaques, un exemple és la STS 233/2009, de 3 de març de 2009.

La LO 1/2015, de 30 de març, per la qual es modifica la LO 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal, ha introduït canvis respecte a la tipificació de les vexacions i amenaces. Abans de la reforma, l'article 617.1 CP regulava la falta de lesions que actualment es castiga com delictes lleus en l'article 147. 2 CP, castigat amb la pena de multa d'un a tres mesos. I la falta per amenaces, prevista en l'article 620 CP, després de la reforma, es castiga a través del delictes lleus d'amenaques, previst a l'article 171.7 CP, castigat amb la pena de multa d'un a tres mesos.

D'acord amb el que preveu el FJ 3r SAP AV 61/2006, de 22 de febrer de 2006, estem davant d'un tipus residual, perquè no tipifica específicament l'assetjament escolar sinó que acull totes les conductes que suposin una agressió greu a la integritat moral.

L'article 177 CP preveu una regla concursal, la qual obliga a castigar separatament el delictes contra la integritat moral, del delictes de lesió o dany a la vida, a la integritat física, salut, llibertat sexual o béns de la víctima o d'un tercer que es produeixin.

El delictes de tracte degradant, on el bé jurídic protegit és la integritat moral, pot entrar en concurs amb altres delictes com (Esteban, 2016):

- Amenaces (article 169 a 171 CP).
- Agressions i abusos sexuals (article 178 i següents CP).
- Coaccions (article 172 CP).
- Calúmnies (article 205 al 207 CP).
- Intimitat i pròpia imatge (articles 197 al 201 CP).
- Lesions (article 147 i següents CP).
- Inducció al suïcidi (article 143.1 CP).
- Injúries (article 208 al 210 CP).
- Homicidi dolos (article 138 CP), homicidi imprudent (article 142 CP) i assassinat (article 138 CP).

Un altre punt a tractar és l'assetjament cibernètic com atemptat contra el dret a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge.

Els delictes contra l'honor estan formats per les injúries i calúmnies. L'honor està vinculat a la dignitat de la persona i és un dels drets més afectats per l'anonimat que ofereixen les noves tecnologies. L'Auto núm. 106/1980 de Tribunal Constitucional, 26 de novembre de 1980, estableix que divulgar expressions o fets concernents a la vida privada d'una persona i difamar i desmerèixer de l'opinió aliena són conductes que vulnereu el dret a l'honor. En els delictes d'injúries i calúmnies el perdó de l'ofès provoca l'exempció de la responsabilitat penal i l'arxivament de la causa, però si l'autor del delictes és un menor, el Ministeri Fiscal decidirà si és pertinent o no atorgar aquest perdó, en virtut de l'article 130.5 CP.

El dret a la intimitat personal inclou el dret a la intimitat corporal, i en el cas dels menors es considera intromissió il·legítima qualsevol ús que es faci en els mitjans tecnològics, quan la seva imatge es danyi negativament i menyscabi el seu honor i/o reputació (Ortega i Ramírez, 2015).

La responsabilitat penal de l'assetjador escolar varia en funció de l'edat de l'autor del delicte i es pot diferenciar entre (Pérez Martell, 2012):

- I. Si l'assetjador és menor de 14 anys, està exempt de responsabilitat penal i se li aplicarà el que disposen les normes sobre protecció de menors previstes en el Codi Civil i altres disposicions vigent, tal com preveu l'article 3 de la LORPM. Si el Ministeri Fiscal té coneixement dels fets, pot remetre testimoni de l'actuació al centre educatiu on es produeix l'assetjament, perquè adopti les mesures pertinents, per tal de solucionar el problema i protegir a la víctima. Els pares del menor de 14 anys i/o el centre educatiu poden respondre civilment per l'actuació dels seus fills.

- II. Si l'assetjador és menor de 18 anys però major de 14 anys es pot exigir responsabilitat penal i civil d'acord amb el CP, a través del procés penal previst en LORPM, tal i com ho preveu l'article 1.1 d'aquest text legal. A més, en aquest mateix procés s'obrirà una peça de responsabilitat civil, on la família de la víctima tindrà el dret a demanar una indemnització pels danys i perjudicis ocasionats. Aquesta responsabilitat pot ser exigida de forma solitària al menor, als seus pares i/o centre educatiu.

- III. Si l'assetjador és major de 18 anys, es pot exigir responsabilitat penal al causant del fet danyós d'acord amb el CP, a través del procés penal regulat en la Llei d'Enjudiciament Criminal (des d'ara LEC), però també se li pot exigir la responsabilitat civil derivada del delicte i responsabilitat civil subsidiària al centre docent, en virtut de l'article 109 CP.

1.2.2. Conscienciació de l'assetjament escolar: Cas *Jokin*

A Espanya es va despertar l'alarma social sobre la conscienciació respecte a l'assetjament escolar després del suïcidi d'un adolescent de 14 anys a Hondarribia (País Basc), nomenat Jokin Ceberio, l'any 2004.

El cas de Jokin va tenir un gran impacte emocional, perquè fou el primer cas de suïcidi per assetjament escolar a Espanya, però no fou el primer cas d'assetjament.

Molts educadors i pedagogs ja havien alertat de les conseqüències d'aquest tipus de violència, però a Espanya han sigut els mitjans de comunicació els que han centrat l'atenció sobre aquest succés i han generat una consciència social. Els mitjans informatius han incidit en la gravetat d'aquesta problemàtica i han profunditzat en la transcendència dels fets, generant una opinió pública i alertant a la societat dels seus efectes negatius (Navarrete-Galiano, 2009).

L'assetjament escolar és objecte d'atenció i de denúncia social pels mitjans de comunicació, la qual cosa ha suposat la incorporació d'aquesta problemàtica a l'agenda política i ha generat canvis legislatius, per tal de defensar els drets dels nens i nenes.

La SJM San Sebastián 86/2005, de 12 de maig de 2005 del Jutjat de Menors estableix en el seu FJ 4t que no es pot atribuir la inducció al suïcidi, tipificada a l'article 143 del CP, als vuit menors imputats, ja que aquest tipus penal preveu que la influència de l'inductor ha d'incidir sobre algú que prèviament no tenia previst realitzar la infracció i, per tant, es requereix un dol directe per part de l'inductor en la realització del fet delictiu. En aquest cas, els agressors no eren conscients de la magnitud dels seus actes, perquè no van pensar que Jokin decidís suïcidar-se.

La sentència citada anteriorment va declarar culpables als vuit menors per un delictes contra la integritat moral, imposant la mesura de 18 mesos de llibertat vigilada i a 4 d'aquests, se'ls va imposar la mesura de 3 caps de setmana de permanència a un centre educatiu per una falta de lesions.

Cal destacar que només es va imposar una mesura de llibertat vigilada pel delictes d'integritat moral, ja que l'equip tècnic va considerar, a partir d'una anàlisi de l'àmbit personal, familiar i social dels vuit menors imputats, que aquesta era la mesura més adequada perquè els menors pertanyien a un àmbit familiar estructurat.

Tanmateix, els pares de Jokin van recórrer la sentència dictada pel Jutjat de Menors i finalment, l'Audiència Provincial de Guipúzcoa (SAP Guipúzcoa 178/ 2005, de 15 de juliol de 2005) va ratificar el pronunciament absolutori sobre el delictes d'inducció al suïcidi i va resoldre declarant a 7 menors autors d'un delictes contra la integritat moral i d'un delictes contra la salut psíquica de Jokin, imposant per les dues infraccions, la mesura de dos anys d'internament en un centre educatiu, en la modalitat de règim obert. A més, a un altre menor se li va imposar una mesura de 2 caps de setmana de permanència en un centre educatiu per una falta de maltractament d'obra.

En la segona sentència, el Jutge manifesta que l'àmbit familiar dels vuit menors imputats no és el més adequat, ja que restaven importància a les conductes realitzades pels seus fills. Per això, considera que la millor mesura és dos anys d'internament en règim obert, prevista en l'article 7.2 LORPM, la qual consisteix en un any de privació de llibertat en règim obert i l'altre any en règim de llibertat vigilada.

Hem de recordar que les mesures aplicables als menors d'edat s'han de basar en una *naturalesa formalment penal però materialment sancionadora-educativa*, tal com indica la LORPM.

2. Perfil psicosocial dels protagonistes

El psicòleg D. Garreta del Jutjat de menors de Tarragona, defensa l'existència del perfil de *víctima ideal*, la qual compleix amb tots els requisits perquè sigui considerada una víctima. Quan un menor no encaixa amb el rol de *víctima ideal* el que es fa és treure-li legitimitat. A més, defensa la distinció existent entre víctima clàssica i víctima-agressora. La víctima-agressora és aquella que assumeix els dos papers al mateix temps, és a dir, una víctima d'assetjament en una aula pot tenir la capacitat d'assetjar a un altre company. Primer aquesta víctima és clàssica i passa a ser agressora, ja que ha après que la violència és un mecanisme per assumir el poder.

En canvi, sosté que el perfil de l'agressor és menys clar que el de la víctima perquè no és el perfil de personalitat del menor qui el fa ser agressor, sinó que és un noi agressor qui acabava implementant un perfil agressiu a la seva escala de valors i conducta.

Com s'ha dit anteriorment, l'assetjament escolar és un fenomen grupal, però en les situacions de maltractament entre iguals trobem quatre perfils diferenciats: el rol de l'agressor, víctima, agressor-víctima i espectador.

2.1. El rol de l'agressor

L'agressor pot actuar sol, però normalment busca i obté el suport d'un grup de companys. Del rol de l'agressor podem diferenciar dos tipus: l'*agressor dominant* i l'*agressor ansiós* (Bisquerra, 2014):

L'*agressor dominant* és caracteritzat per tenir una agressivitat proactiva i una personalitat antisocial, amb poca empatia cap a la víctima. Són socialment hàbils i capaços de manipular a la resta en contra de la víctima, però, al mateix temps, té la capacitat de mantenir relacions positives amb la resta de companys.

En canvi, l'*agressor ansiós* té una agressivitat reactiva, amb nivells alts d'ansietat i nivell baixos d'autoestima. Normalment tendeixen a presentar mancances amb el processament de la informació social i són més vulnerables a patir el rebuig dels seus companys. Aquest perfil es pot convertir en agressor/víctima o víctima, en funció del context.

L'assetjador és caracteritzat pels següents trets:

- S'identifica amb un model social basat en el domini-submissió i té tendència a abusar de la força i justificar la violència. Tanmateix, és necessari ensenyar els valors de la igualtat i el respecte mutu, així com detectar i refusar les tendències racistes, sexistes i xenòfobes, per tal de prevenir l'assetjament escolar.
- Dificultat per empatitzar i posar-se en el lloc de l'altre. A més, hi ha el costum social d'entendre la justícia com *fes als altres el que et fan a tu*, i d'aquí sorgeix la conducta venjativa. Per tant, aquesta oració s'hauria de substituir per la següent: *fes als altres el que t'agradaria que et facin a tu, si tu estiguessis al seu lloc*.
- El concepte covard i delator són utilitzats per justificar i mantenir el silenci respecte a l'assetjament entre iguals. Aquests conceptes representen l'antítesi de la democràcia i contribueixen a resoldre els conflictes prenent-se la justícia pel seu compte. Tot això, s'ha de substituir per alternatives no violentes i solidàries que permetin protegir a la víctima i castigar a l'agressor.
- Escassa capacitat d'autocrítica i dificultat per complir normes, fet que justifica la deficient relació amb el professorat. Són menors amb poques habilitats per resoldre els conflictes i amb molta freqüència tenen un rendiment escolar inferior a la mitjana. És fonamental per evitar l'assetjament escolar distribuir les oportunitats de protagonisme acadèmic en els centres escolars.
- L'assetjament és utilitzat com a estratègia destructiva per tal d'aconseguir protagonisme i compensar els fracassos anteriors. L'agressor es reafirma a través de la violència i el seu ús incrementa la sensació de poder, de forma que la seva autoestima es basa en necessitat de dominar i sotmetre als altres.
- Dificultat per aprendre alternatives a la violència en el seu àmbit familiar. Se'ls ofereix un model de permissibilitat davant conductes antisocials, o bé, s'utilitzen mesures coercitives, com per exemple el càstig físic. Aquestes pràctiques familiars alimenten la conducta violenta de l'assetjador, ja que pren com a model l'autoritarisme. Per prevenir l'assetjament escolar, les famílies han de proporcionar als menors un ensenyament alternatiu a la violència i l'autoritarisme, basat amb la defensa dels drets propis i amb els de la resta de persones.

Els trets expressats anteriorment, incrementen el risc que el menor que les posseeixi participi en situacions d'assetjament escolar, però no ho determina inevitablement. Un exemple, és el cas d'assetjadors amb un alt rendiment acadèmic i sense problemes amb l'autoritat i, no obstant això, són agressors. Així doncs, aquestes característiques generals no tenen per què complir-se en supòsits concrets (Díaz-Aguado, 2006).

Les conseqüències de l'assetjament entre iguals per als agressors poden ser les següents (Garaigordobil, 2013):

- Baix rendiment acadèmic i fracàs escolar.
- Conductes antisocials.
- Refús al centre educatiu.
- Dificultat per complir normes.
- Relacions socials negatives.
- No tenen capacitat d'autocrítica.
- Falta d'empatia i de sentiments de culpabilitat.
- Insensibilitat davant del patiment aliè.
- Consum d'alcohol i drogues.
- Suïcidis en els casos més extrems.

2.2. El rol de la víctima

El perfil psicològic d'una víctima d'assetjament tradicionalment s'ha diferenciat entre *víctima clàssica* i *víctima provocadora* (Olweus, 1993).

La *víctima clàssica* o *passiva* delimita un perfil sensible, prudent, respectuós, amb baixa autoestima i tendència a responsabilitzar-se dels obstacles, amb poques habilitats socials i de comunicació. Aquest tipus d'alumnes quan se senten atacats reaccionen plorant o allunyant-se, fet que reforça l'actitud dels seus agressors. La víctima està sotmesa a una indefensió apresada, ja que té un context que no controla i acaba per no fer res, no sap gestionar la situació. Tendeixen a tenir pocs amics i tenir altes possibilitats de ser rebutjats.

Mentre que la *víctima provocadora* o *activa* presenta el mateix perfil psicològic que l'*agressor ansiós*, caracteritzat per falta d'autocontrol emocional, aïllament social i/o problemes de conducta d'hiperactivitat. A més, poden manifestar símptomes típics de la *víctima clàssica*.

Així doncs, la principal característica de les víctimes és la situació d'inferioritat en què es troben respecte als agressors, i això justifica l'aïllament i indefensió dels menors assetjats. Els símptomes, causats per l'assetjament, poden persistir a llarg termini i prolongar-se en l'edat adulta.

En freqüència, hi ha la tendència de culpabilitzar a la víctima i a justificar l'assetjament per part de l'agressor, per tal de no sentir-se culpable. L'agressor considera que les seves reaccions violentes són fruit de les provocacions que rep per part de la víctima.

Amb el pas del temps, com a conseqüència de l'assetjament escolar, els menors amb un rol de víctima poden patir els següents problemes (Garaigordobil, 2013):

- Baix rendiment acadèmic i absentisme escolar.
- Sentiments d'inseguretat, infelicitat, soledat i culpabilitat.
- Baixa popularitat i estatuts social.
- Aïllament social, timidesa i baixa autoestima.
- Dolors físics com mal de cap i panxa.
- Por, ansietat, estrès posttraumàtic, depressió i ideació al suïcidi.
- Suïcidi en els casos més extrems.

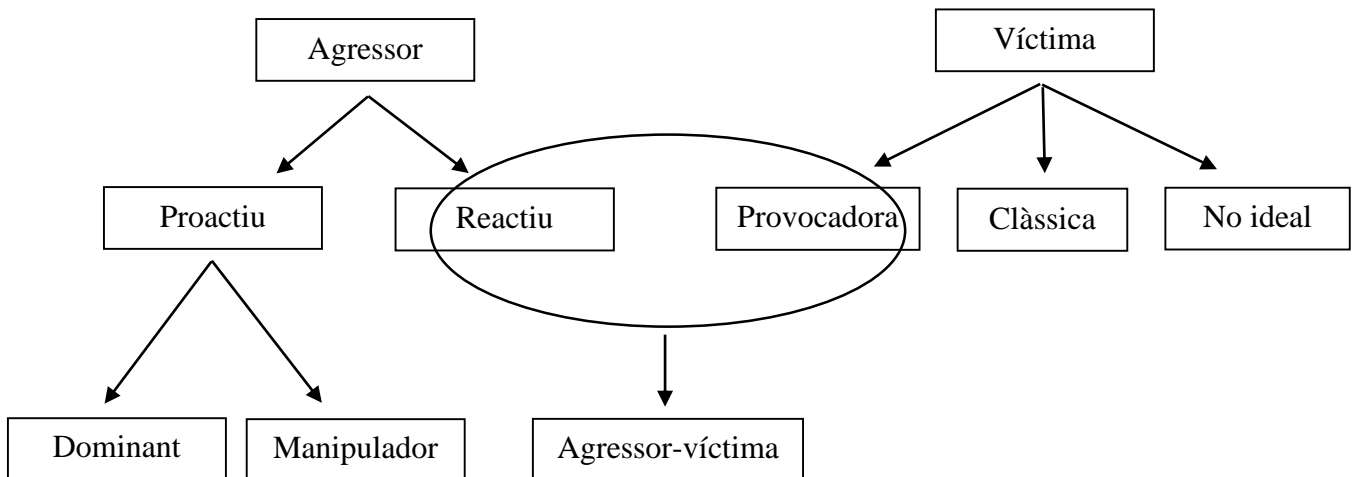
2.3. El rol de l'agressor-víctima

En la major part dels casos, aquest perfil psicològic està integrat per menors que han tingut una experiència àmplia de victimització, i això els hi ha provocat un alt nivell d'ansietat, del que intenten lliurar-se agredint a altres companys que veuen més vulnerables. Són victimitzats per uns i al mateix temps victimitzen a altres que consideren més dèbils.

Aquest perfil és propi de menors amb una baixa cohesió familiar i amb una relació de poder familiar menys estructurat que en el cas de l'agressor i amb nivells més baixos d'acceptació social que la víctima i l'agressor.

És un rol problemàtic perquè tenen el risc d'estar presentats en situacions de violència a llarg termini. Així doncs, es caracteritza per conductes externalitzades pròpies dels agressors però també tendeixen a tenir símptomes internalitzats propis de les víctimes.

Els perfils dels protagonistes (Bisquerra, 2014):

2.4 La relació entre els iguals: el rol dels espectadors

Un altre punt important a tractar és la influència del paper del grup en l'assetjament escolar, ja que els espectadors també intervenen en aquesta problemàtica.

Les característiques individuals de cada menor no són les que determinen la probabilitat d'estar envoltats en una situació d'assetjament escolar, sinó que també influeixen les relacions que mantenen amb la resta de companys.

La motivació de l'agressor per maltractar a un company rau en el desig d'obtenir una elevada consideració dins del grup, ja que els adolescents valoren el prestigi social i el domini, per tal de ser respectats i admirats entre els companys. Hi ha estudis que demostren que tot i haver alumnes que no empatitzen amb l'agressor, aquest és considerat popular i poderós, perquè consideren que el prestigi s'aconsegueix a través de la violència (Ortega, 2010).

L'agressor no assetja als seus companys de classe de manera indiscriminada, sinó que seleccionen a una víctima insegura, submissa, físicament dèbil i amb poca reputació dins del grup. De vegades l'alumnat s'inhibeix per tal d'evitar conflictes i convertir-se en víctimes, i prefereixen no afrontar la situació. Aquesta postura d'indiferència respecte a la violència és causada per la falta d'empatia o perquè creuen amb els arguments de l'agressor i pensin que la víctima es mereix el tracte degradant que pateix, tot i que, no tots s'atreveixen a assetjar. Els menors no es posicionen a favor de la víctima perquè tenen por a rebre futurs atacs i necessiten autoprotegir-se i per això no es revelen en contra de la conducta de l'agressor.

A més, consideren que si posicionen a favor de la víctima, el seu estatus social descendirà. El que influeix més negativament en la víctima, més que el maltractament de l'agressor, és la sensació que a ningú li importa el que li succeeix. Per això, és necessari conèixer les dinàmiques de grup i saber diferenciar quins alumnes d'un grup són fàcilment manipulables i quins no, per tal de poder intervenir i evitar que els menors assoleixin patrons de conducta violents (Barri, 2013).

Els espectadors poden participar de forma activa o passiva en l'assetjament escolar, però el simple fet de ser espectadors ja els converteix en participants, i els perfils d'aquests són els següents (Nicolás Guardiola, 2011):

- I. L'espectador còmplice és aquell que participa activament junt amb l'agressor en l'assetjament escolar. Normalment tendeixen a ser amics de l'agressor.
- II. L'espectador neutral és conscient de la situació d'assetjament respecte a un company seu però no s'implica i es manté amb silenci, perquè té por de convertir-se en víctima.
- III. L'espectador tolerant no participa en tracte degradant però és coneixedor de les conductes violentes i les aprova.
- IV. L'espectador defensor desenvolupa una actitud de defensa respecte a la víctima i explica al professorat la situació d'assetjament. La presència d'aquest perfil és poc freqüent, però és fonamental per tal d'acabar amb l'assetjament escolar.

Per prevenir aquesta situació, s'ha de potenciar la cohesió del grup de classe i la integració de tots els alumnes, evitant que es formin grup reduïts. Un programa contra l'assetjament escolar és eficaç quan que els alumnes prenen consciència del paper que desenvolupen dins d'un procés d'assetjament i incrementen la comprensió empàtica respecte a la difícil situació que viu la víctima.

Els espectadors també poden patir conseqüències pel fet d'intervenir, de forma directa o indirecta, en una situació d'assetjament escolar i són les següents (Garaigordobil, 2013):

- Por.
- Submissió.
- Pèrdua de l'empatia i la sensibilització davant el patiment aliè.
- Insolidaritat.
- Interiorització de conductes antisocials i delictives per aconseguir les seves metes.
- Sentiments de culpabilitat.

3. Tractament de l'assetjament escolar

3.1. Mediació en el centre educatiu

Hem de partir de la base que l'assetjament escolar és un fenomen molt arrelat dins del sistema educatiu, on intervenen una pluralitat de causes i de factors, i per això el seu tractament és complex.

Hem d'evitar pal·liar aquest tipus de violència a través de mesures repressives i encara menys, centrar el seu tractament a través de la jurisdicció de menors, ja que aquesta visió punitiva pot incrementar la problemàtica. Hi ha molts que opinen (Brandoni, 1999; Díaz-Aguado, 2006 i Ortega, 2010) que la lluita contra l'assetjament escolar s'ha de solucionar per part dels professors dins de l'aula i que únicament han d'intervenir els pares, professors i centre escolar.

El tractament hauria d'estar enfocat des d'un punt de vista preventiu, perquè en molts casos és suficient la intervenció del centre escolar per solucionar el conflicte, aplicant mesures internes de la pròpia escola com per exemple, reflexionar amb l'alumne agressor i amb el grup, reunions amb la família de la víctima i l'agressor, canviar l'organització de l'aula, entre altres.

El centre escolar és l'entitat més capacitada per resoldre la problemàtica de l'assetjament escolar quan són conflictes de poca gravetat, però quan el conflicte és major sí que serà necessària la intervenció de la jurisdicció de menors. La idea del càstig com a mesura subsidiària davant l'assetjament escolar ha estat recolzada per la Recomanació n° 702 del Comitè de Drets del Nen de l'ONU, de setembre de 2001.

L'informe sobre *violència escolar: l'abús entre iguals en l'educació secundària obligatòria (1999-2006)*, fet pel Defensor del Poble, destaca la falta de resposta i el silenci dels professors i dels centres educatius respecte a l'assetjament escolar, en alguns casos, ja que consideren que aquesta problemàtica s'ha de resoldre en el propi medi en el qual es crea el conflicte. Això suposa un obstacle a l'hora de detectar si un nen és víctima d'assetjament pels seus companys.

Així doncs, la mediació escolar en el centre educatiu és una bona eina per treballar el conflicte, sempre que els professors i el centre escolar estiguin disposats a col·laborar i a informar els pares i, si és necessari, al Ministeri Fiscal. Però, per realitzar la mediació és fonamental que els professors adquireixin els coneixements bàsics respecte a la resolució de conflictes, perquè si no, pot resultar contraproduent tant per a la víctima com per als agressors.

Actualment existeix una consciència social sobre la importància d'una bona educació i, per això, és necessari ensenyar una resolució alternativa als conflictes a través del diàleg i comunicació.

Les recomanacions i resolucions dictades per l'Organització de les Nacions Unides i el Consell d'Europa reconeixen les avantatges de la mediació com un mètode de resolució pacífica de conflictes. Als anys noranta a Espanya es va començar a implantar programes de mediació en alguns centres educatius del País Basc, Catalunya i Madrid (Duplá i Domínguez, 2016).

Tanmateix, fins al 2000 no es va començar a regular en l'àmbit estatal la legislació relativa a l'assetjament escolar, com per exemple la Llei 27/2005, de 30 de novembre, de foment de l'educació i cultura de la pau, la Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig d'Educació i l'actual Llei orgànica 8/2013, de 9 de desembre per a la millora de qualitat educativa. El Ministeri d'Educació va elaborar, l'any 2006, el Pla d'actuació per la promoció i millora de la convivència escolar, el qual reconeix la mediació escolar com un instrument de prevenció de la violència en l'educació.

A més, en l'àmbit autonòmic, els avenços en la regularització de la mediació són significants, ja que algunes comunitats autònomes estan aprovant la seva pròpia normativa i creant els seus plans de convivència, com per exemple el Pla de convivència del Departament d'ensenyament de la Generalitat de Catalunya, el qual preveu la mediació com *un procés de gestió positiva de conflictes*. La mediació no s'ha de realitzar quan el conflicte hagi esclatat, sinó que s'ha de realitzar des d'una perspectiva preventiva, facilitant als alumnes les eines necessàries per aprendre a responsabilitzar-se de les seves conductes negatives. Per tant, la mediació educativa és la principal mesura de prevenció d'assetjament escolar.

La mediació a Catalunya està prevista, per exemple, en l'article 39 de la Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en infància i l'adolescència, que estableix que els poders públics han de garantir els drets dels infants i els adolescents a relacionar-se amb llurs famílies i fixar procediments específics de mediació familiar i en l'article 23.2 del Decret 102/2010, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius, que preveu que *les normes d'organització i funcionament han d'incorporar les mesures de promoció de la convivència establertes en el centre, així com els mecanismes i fórmules per a la prevenció i resolució dels conflictes*.

Els programes de mediació escolar desenvolupen competències relacionades amb l'expressió de les emocions, comprensió i reflexió dels conflictes, comunicació basada en el diàleg, convivència pacífica, treballar en grup, entre d'altres. Així doncs, per tal de du a terme correctament la mediació en el centre educatiu és necessària la formació de mediadors especialitzats en la resolució de conflictes entre menors.

Les tècniques que utilitzen els centres escolars a Espanya per combatre l'assetjament escolar es basen en la prevenció, però no en la intervenció directa. Quan hi ha un possible cas d'assetjament a l'aula, no s'incideix en la relació que existeix entre els menors implicats en la problemàtica, sinó que s'obri un expedient sancionador i disciplinari a l'alumne, es fan interrogatoris, es convoca als pares i fills i s'informa les autoritats inspectores o fiscals (Chover, 2015).

Quan es detecta un cas d'assetjament escolar el primer que s'ha de fer és protegir a la víctima i el següent pas a seguir és obrir un expedient, recaptar proves i castigar als culpables. Aquesta tècnica disciplinària és la més utilitzada a Espanya i justifica el fracàs d'aquesta intervenció, perquè en molts casos les proves no són evidents i visibles per als adults. Aquest mètode disciplinari pot resultar contraproductiu pel fet que el càstig imposat al culpable pot ser de 3 dies o més d'expulsió. El conflicte no sempre se soluciona, ja que quan aquest menor retorna al centre i es troba a la víctima, pot considerar-la responsable del seu càstig, la qual cosa agreujaria la situació. Tampoc és una bona solució expulsar a l'agressor definitivament del centre escolar, ja que l'únic que s'aconsegueix és traslladar la problemàtica cap a un altre lloc.

Cal tenir present que l'assetjament escolar no només es realitza l'aula, sinó que es pot donar fora de l'aula mitjançant el contacte físic i/o virtual. Per tant, desplaçar a l'agressor/s del centre educatiu no és sempre la millor solució.

En els centres educatius s'està incorporant la figura del mediador, per tal d'intentar solucionar els casos d'assetjament escolar. Els programes de mediació que s'estan desenvolupant es basen en la selecció i formació d'alumnes i/o professors que actuaran com a mediadors de forma voluntària. Un expert en mediació formarà a alumnes i professors i aquests al mateix temps, seran els formadors d'altres alumnes i professors. Cal remarcar que l'alumne que ensenya tendeix a ser major que l'alumne que aprèn (Díaz-Aguado, 2002).

3.2. Jurisdicció de menors

3.2.1. Mediació en la justícia juvenil

El tractament judicial a la problemàtica de l'assetjament escolar s'ha de basar en el principi d'intervenció mínima i el paper de la justícia juvenil ha de ser subsidiari.

La resposta a l'assetjament escolar des de la jurisdicció de menors ha de girar sobre tres aspectes importants: protecció a la víctima, resposta educativa sancionadora a l'agressor en funció de les seves circumstàncies socials, familiars i psicològiques, i reparar els danys i perjudicis causats.

El Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya inicia l'any 1990 el Programa de mediació i reparació en l'àmbit de la justícia juvenil, basat en un model educatiu, garantista i reparador, on es té en compte tant la víctima com l'autor del delictes.

Aquest programa es regeix per la LO 5/2000 de responsabilitat penal del menor i pel Reial Decret 17774/2004, de 30 de juliol, que regula, com realitzar resolucions extrajudicials.

L'objectiu principal del programa de mediació es basa amb els següents principis:

- Igualtat davant la llei.
- Respecte als drets i garanties de l'ordenament jurídic espanyol.
- Intervenció judicial mínima.
- Individualització i adequació de les intervencions.

- Capacitat del menor d'afrontar la responsabilitat de les seves accions.
- Priorització de les actuacions al propi medi, intentant que l'internament sigui l'última resposta.

El Servei de Mediació i Assessorament Tècnic (des d'ara SMAT) és el servei que assumeix la gestió dels equips tècnics que preveu la LO 5/2000 i les seves funcions són la mediació i reparació, l'assessorament tècnic a fiscals i jutges de menors i l'assessorament tècnic sobre mesures cauteles a fiscals i jutges.

La mediació és un procés on l'infractor i la víctima, amb l'ajuda d'un professional, intenten buscar solucions a un conflicte tipificat com a fet delictiu, i són els menors qui decideixen com volen reparar i ser reparats.

La Generalitat de Catalunya i el Departament de Justícia (2004) han establert que el procés de mediació ha de partir de la base del concepte de reparació i de conciliació.

- La reparació és el compromís assumit pel menor infractor amb la víctima, per realitzar determinades accions en el seu benefici o en el de la comunitat.
- La conciliació consisteix que la víctima ha de rebre una satisfacció psicològica per part del menor infractor, el qual ha de mostrar el seu penediment del dany generat i ha d'estar disposat a demanar disculpes. S'entén que la conciliació ha conclòs de manera efectiva quan el menor infractor es disculpa i la víctima li accepta el perdó. Tot això, no afecta l'acord que es pugui establir respecte a la responsabilitat civil, en virtut de l'article 19 LORPM.

El mediador és qui s'encarrega de realitzar la conciliació i reparació, i aquest decideix si és adequat realitzar-la, en funció del tipus de delictes comés i de la voluntat de les parts que participen en el procés. Per tant, la mediació es realitza un cop s'hagi valorat a l'infractor, per tal de veure si aquest té la voluntat i capacitat de reparar el dany provocat a la víctima.

La LORPM preveu la mediació en dos moments: abans que es dicti sentència (article 19) i després que es dicti (article 51). En la fase prèvia a la sentència, es permet en delictes lleus i menys greus, on no s'hagi produït violència ni intimidació, el sobreseïment de l'expedient per conciliació i reparació a la víctima. El Ministeri Fiscal pot desistir de continuar amb el procés penal, quan el menor infractor s'hagi conciliat amb la víctima, o s'hagi compromès a reparar el dany causat, o bé, s'hagi compromès a realitzar les activitats educatives proposades per l'equip tècnic en el seu informe, en virtut de l'article 19.1 LORPM.

Si el Ministeri Fiscal desisteix, entra en acció la mediació com a alternativa al judici, però en cas contrari, si el fiscal considera que s'ha de continuar amb el judici, la mediació tindrà un paper complementari, on s'haurà d'elaborar un informe d'assessorament.

En el supòsit que el fiscal consideri adient el procés de la mediació, l'equip tècnic s'encarregarà de realitzar-la i anirà informat al fiscal sobre els compromisos adquirits i el grau del seu compliment.

Un cop realitzada la conciliació i la reparació entre l'infractor i la víctima, el Ministeri Fiscal donarà per concloua la instrucció i sol·licitarà al Jutge el sobreseïment i arxivament de les actuacions, amb la corresponent remissió de les actuacions realitzades. En cas que el menor no compleixi amb la reparació o amb l'activitat educativa pactada, el Ministeri Fiscal continuarà amb la tramitació de l'expedient.

Tanmateix, es permet la substitució de la mesura imposada al menor infractor un cop s'hagi dictat sentència i s'hagi imposat la mesura, sempre que es produeixi la conciliació i reparació entre els menors afectats, tal com ho preveu l'article 51 LORPM. En aquest cas, no s'exigeix la substitució de la mesura imposada en funció de la gravetat del delictes.

El Jutge de Menors competent per a la instrucció, d'ofici o instància del Ministeri Fiscal, del lletrat del menor o de l'Administració competent, i un cop escoltades les parts i a l'equip tècnic, pot decidir si suspendre, reduir o canviar la mesura imposada en funció del resultat de la mediació. Llavors, l'execució de la mesura i la reparació es faran de forma complementària.

No obstant això, si el Jutge substitueix una mesura d'internament en règim tancat per un internament en règim obert o semiobert i el menor evoluciona desfavorablement, pot deixar sense efectes la substitució, de forma que es torna a aplicar la mesura inicial establerta, en virtut de l'article 51.1 LORPM.

Igualment, si un menor evoluciona negativament una mesura d'internament en règim semiobert, el jutge la pot substituir per un internament en règim tancat, quan el fet delictiu està tipificat com un delictes greu en el CP, quan sigui un delictiu menys greu però s'hagi emprat la violència o intimidació causant un risc per a la vida o integritat de les persones o bé, quan el delictes l'hagin comès una banda o organització (article 9.2 LORPM).

El procés de mediació en la jurisdicció de menors s'inicia a través de les entrevistes que manté el mediador amb cada una de les parts per separat, per tal de valorar quina és l'alternativa més adequada. L'entrevista ha de ser dinàmica, oberta i reflexiva i el mediador ha de mostrar-se imparcial i en cap cas s'ha de posicionar a favor d'una part (Gimeno, 2008).

La primera entrevista que realitza el mediador és amb el menor infractor, ja que si aquest no veu viable la conciliació i la reparació del dany causat, no és necessari contactar amb la víctima. Quan se cita per primera vegada al menor, també és cita a l'advocat i als pares d'aquest, però en les entrevistes posteriors només participarà el menor implicat per tal de valorar la viabilitat de la mediació.

Després, el mediador entrevista a la víctima per tal d'informar-la sobre les possibilitats que ofereix la jurisdicció de menors i conèixer si està disposada o no a participar en un programa de mediació. El mediador ha de valorar que la mediació no sigui contraproductiu per cap de les parts i que la víctima estigui disposada a ser reparada i el menor infractor estigui disposat a reparar el dany causat.

Un cop realitzades les entrevistes, el mediador ha de valorar si retornar el cas al procediment judicial o seguir endavant amb el programa de mediació. Si el mediador considera viable la mediació, analitzarà la situació per decidir quina és la intervenció més adequada d'acord a la voluntat i necessitat de les parts.

Posteriorment, el següent pas és concretar el programa d'actuació, on pot participar o no la víctima. El mediador sempre prioritza la reparació directa a la víctima, a través d'una trobada entre l'infractor i la víctima, sempre que sigui possible i amb la presència d'un professional. Però, si no és possible la participació de la víctima, igualment es du a terme la mediació sempre que el menor mostri el seu penediment.

La reparació del dany es pot produir a través de la realització d'activitats educatives o a través d'una compensació econòmica a la víctima. Però, hi ha vegades que la víctima se sent reparada a través del diàleg i de les disculpes. És convenient que les activitats educatives que realitzi el menor es basin en els valors democràtics que impliquen igualtat, no discriminació, educar en la responsabilitat, tolerància, dialogar, participació en la presa de decisions.

Finalitzat el procés, el mediador ha de valorar l'actitud responsable del menor infractor, els compromisos acordats per reparar a la víctima, la reparació que efectivament ha rebut la víctima, i la valoració que la víctima i l'infractor fan sobre la mediació. I per acabar, es realitza un informe que es transmet al Ministeri Fiscal, perquè tingui constància del que ha succeït.

La mediació que es regula a l'article 19 LORPM funciona de forma regular i amb èxit, ja que tots els mediadors han rebut la formació adequada. En canvi, la mediació prevista a l'article 51 LORPM no ha tingut èxit fins al moment a Catalunya. El tècnic consultat indica que escassament a tota Catalunya s'han dut a terme deu mediacions durant el període de vigència de la LORPM. Això explica el perquè la Direcció General de Mesures Alternatives i el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat, ambdós del Departament de Justícia, van decidir organitzar unes jornades de formació amb la finalitat de conscienciar als tècnics de la possibilitat de mediació que hi ha a la fase d'execució, inclòs l'arxivament de les actuacions, ja que sembla que només és possible a la fase d'instrucció. Així doncs, els tècnics encarregats de l'execució no només han de tenir en compte la necessitat educativa del menor i l'aplicació de la mesura, sinó que també han de valorar la possibilitat d'una conciliació i una reparació amb la víctima, o bé, la realització d'una activitat educativa per tal de no judicialitzar la situació, quan el menor reconegui i assumeixi els fets.

3.2.2. Audiència

3.2.2.1. Des de la perspectiva de la víctima

Com ja s'ha tractat anteriorment, la mediació és la solució adequada davant d'una situació d'assetjament escolar, ja que la solució s'intenta buscar primer en el mateix medi on s'educa al menor, si és possible. Quan no és possible, s'intenta buscar la solució en l'àmbit de la jurisdicció de menors, en virtut de l'article 19 i 51 de la LORPM i de l'article 5 i 15 del Reial Decret 1774/2004, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. Si finalment la mediació no es pot realitzar, doncs exigeix necessàriament el reconeixement dels fets per part del menor implicat, necessàriament s'haurà de donar tràmit al judici, que es regula en la referida Llei.

L'inici del procediment, d'acord a la LORPM, exigeix una denúncia per part de víctima, però si tenim en compte que les víctimes d'assetjament escolar són sempre menors d'edat, la denúncia l'haurà de formular els representants legals de la víctima. A més, hem de tenir present que en aquests casos és possible la denúncia del Ministeri Fiscal, tal com ho estableix la nova redacció de l'article 105 del CP, després de la reforma feta per la Llei Orgànica 1/2015, de 30 de març.

La denúncia es pot formular davant dels mossos d'esquadra o policia local, en el Jutjat d'Instrucció de guàrdia, o bé la víctima la pot realitzar en la fiscalia de menors. El rellevant és que sigui quin sigui el lloc on s'hagi interposat la denúncia, aquesta ha de ser remesa a la Fiscalia de Menors. En virtut de l'article 6 i 16 LORPM, el Ministeri Fiscal, com a instructor de l'expedient, és l'òrgan competent per admetre a tràmit o arxivar la denúncia presentada, en funció de si resulta acreditada la identitat del menor/s presumptes autors del delictes, i dels indicis del fet delictiu i de la seva versemblança. En el cas que s'admeti a tràmit la denúncia, s'haurà de citar a la víctima per poder escoltar la seva versió dels fets, realitzar preguntes per acabar de perfilar el tipus delictiu i esbrinar fins a quin punt està afectada per l'acció d'assetjament escolar, per si fos necessari instar una mesura cautelar al Jutge de Menors.

En aquest moment, si s'observa que la víctima està molt afectada, el Fiscal pot realitzar la prova preconstituïda conforme a l'Estatut de la Víctima, en la qual es preveu que la víctima pugui ser explorada per psicòlegs experts. En l'exploració del menor intervé el Ministeri Fiscal, l'advocat del presumpte autor del delictes, l'advocat de l'acusació particular si l'hagués, i el Jutge de Menors. Aquesta prova preconstituïda en suport informàtic per tal que es pugui reproduir el dia de l'audiència sense la necessitat de prestar declaració a la víctima.

Tal com s'ha comentat, una de les primeres qüestions que el Ministeri Fiscal es pot plantejar és l'adopció d'una mesura cautelar de les quatre previstes en l'article 28 LORPM que són les següents:

- I. Internament en règim obert, semiobert o tancat.
- II. Llibertat vigilada.
- III. Prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima o amb aquelles dels seus familiars o altres persones que el Jutge determini.
- IV. Convivència amb una altra persona, família o grup educatiu.

La mesura cautelar més habitual és la llibertat vigilada i, en nombroses ocasions, també s'aplica la mesura de prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima, que correspon amb l'ordre de protecció similar al que s'adopta en casos de violència de gènere. Els Jutges de Menors (segons l'entrevista que s'ha realitzat al Jutge de Menors de Tarragona) són molt cautelosos a l'hora d'adoptar una mesura de prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima, perquè implica una sortida immediata del centre educatiu del presumpte autor del delictes d'assetjament escolar, o sigui, un canvi de centre sigui quin sigui el moment del curs en què el menor es trobi. Quan el Jutge de Menors acorda la mesura de prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima, l'ha de comunicar i notificar ràpidament al Servei de Víctimes, a les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat i al Departament d'Ensenyament, quan es tracti d'una ensenyança obligatòria, perquè busqui un nou centre educatiu per al presumpte/es autor del delictes. Precisament per aquest motiu, no només han d'estar justificats els indicis en la comissió del delictes, sinó també el risc que representaria per a la víctima no adoptar aquesta mesura.

La vigència d'aquestes mesures es pot mantenir fins a la fermesa de la sentència, i perquè s'adoptin es requereix, la petició del Ministeri Fiscal o de l'acusació particular, en virtut del principi acusatori.

Després de la denúncia de la víctima i de la incoació de l'expedient per part del Ministeri Fiscal, amb la corresponent comunicació al Jutjat de Menors, la víctima serà citada al Jutjat de Menors, d'acord amb l'article 4 de la LORPM. Posteriorment es donarà l'*oferiment d'accions*, que consisteix a explicar a la víctima el seu dret a ser part en el procediment i a nomenar un advocat. Si la víctima no el nomena, se li nomenarà d'ofici, i si no vol nomenar cap advocat per exercir l'acció penal i civil, llavors serà el Ministeri Fiscal qui exercitarà aquestes accions si correspon.

A més del dret a personar-se i a ser part en el procediment, la víctima serà informada en el Jutjat de Menors de què si no vol ser part en el procediment, se li aniran notificant totes les resolucions del seu interès, llevat que expressament la víctima manifesti que no vol ser informada de les resolucions que l'afectin, tal com preveu l'article 5 i 7 de l'Estatut de la víctima. Així mateix, se li farà saber que si hi ha una ordre de protecció a favor seu, se li comunicarà tot incidència relacionada en aquesta, com per exemple si es manté en vigor o no l'ordre de protecció, com a mesura cautelar o definitiva.

Per últim, també s'indicarà a la víctima que el dret a ser part i a exercir accions penals i/o civils en el procediment té un límit temporal, que és fins quan el Ministeri Fiscal conclou l'expedient i el remet al Jutjat de Menors, és a dir, fins al tràmit de qualificació del delictes contra un determinat menor, previst en l'article 109 bis de la LECr.

Ser part i personar-se al procés penal es realitza d'acord amb l'article 25 de la LORPM, que regula les mesures a adoptar per protegir a la víctima a la fase d'instrucció. Aquesta llei, en els seus inicis, no preveia aquestes mesures, i la responsabilitat civil es diferia en un judici posterior diferent de l'enjudiciament penal per tal de preservar el superior interès del menor i la seva estigmatització.

Tanmateix, la sensibilització del legislador per la victimització va provocar que la LORPM patís diverses reformes, com per exemple la Llei Orgànica 15/2003, de 25 de novembre, la qual va donar una entrada quasi completa a l'acusació particular, tan completa com a la jurisdicció d'adults. L'article 25 LORPM permet personar-se i ser part en el procediment a qui hagi estat directament ofès per un delictes, als seus pares, hereus o als seus representants legals si fossin menors d'edat o incapaços.

En el cas d'un delictes contra la integritat moral per assetjament escolar, l'ofès sempre serà menor d'edat i per tant, la personació l'hauran de realitzar els seus pares o representants legals i sent aquests els qui exerciran l'acció penal i/o civil en nom de la víctima.

Així doncs, exercir l'acusació particular implica tenir el dret a practicar les següents accions durant tot el procediment: proposar o participar en les mesures cautelars, previstes en l'article 7 de la LORPM, que hagi sol·licitat el Ministeri Fiscal; tenir vista de les actuacions, és a dir, que es notifiquin totes les resolucions que es dictin; ser escoltat en tots els incidents que es tramitin durant el procediment, inclosa la modificació o substitució de les mesures que s'hagin imposat al menor; sol·licitar diligències, com per exemple proposar proves i participar en la pràctica d'aquestes, sigui en fase d'instrucció o en audiència, i formular els recursos procedents en virtut de l'article 41 i 42 de la LORPM.

Com s'observa, l'exercici de l'acusació particular en la jurisdicció de menors és tan ampli com en la d'adults, tot i que la LORPM té una limitació i és que no es pot proposar cap prova relacionada amb la situació personal, familiar i educativa del menor acusat per assetjament escolar, ja que sobre aquest contingut només es pot pronunciar l'equip tècnic del Jutjat de Menors.

Tal com s'ha dit anteriorment, la instrucció de l'expedient correspon al Ministeri Fiscal i això implica que aquest serà qui realitzarà totes les diligències necessàries per comprovar els fets denunciats i la participació del menor denunciat. Una possible diligència, com s'ha indicat, és escoltar a la víctima i sol·licitar una mesura cautelar.

És imprescindible que el Ministeri Fiscal culmini la instrucció amb un informe de l'equip tècnic en relació a les circumstàncies personals, familiars i educatives del menor acusat.

Un cop conclusa la instrucció del Ministeri Fiscal i rebut l'expedient el Jutjat de Menors, aquest últim òrgan serà el competent per preparar l'enjudiciament i celebrar l'audiència. Cal destacar que en delictes d'assetjament escolar, encara que la Llei no ho reguli expressament, és possible intentar novament la mediació i finalitzar anticipadament el procediment. El Jutge de Menors de Tarragona, durant l'entrevista mantinguda, va afirmar que en quatre casos diferents es va suspendre l'audiència, ja que es va decidir mantenir un últim intent de mediació. A més, opina que la mediació és la millor manera de solucionar aquests conflictes, ja que es treballa l'empatia i permet que l'assetjador experimenti el patiment de la víctima.

A l'audiència ha d'assistir el menor acusat amb el seu advocat, el Ministeri Fiscal i la víctima amb advocat o sense. La presència de la víctima en l'audiència és imprescindible per tal de vulnerar el principi de presumpció d'innocència que empara al menor acusat. A més, s'ha d'escoltar el testimoni de la víctima respectant els principis d'immediació i contradicció.

D'acord amb la nova redacció de l'article 433 de la LECr, donada per l'Estatut de la Víctima, el testimoni de la víctima es podrà escoltar a l'audiència a través de la reproducció del vídeo que en el seu dia es va gravar com a prova preconstituïda, o sigui, el testimoni de la víctima obtingut mitjançant la intervenció d'experts.

Aquest testimoni també està sotmès als principis d'immediació i contradicció, ja que en l'audiència també participa el Ministeri Fiscal, el Jutge de Menors, l'advocat de l'acusat i l'advocat de l'acusació i per tant, podran intervenir formulant preguntes que es traslladaran als referits experts.

Una altra possibilitat que té la víctima és la prevista en l'article 35 de la LORPM (que amb la nova redacció correspon a l'article 681 de la LECr, donada per l'Estatut de la Víctima) que permet acordar al Jutge la celebració de l'audiència a porta tancada, quan la presència del públic perjudiqui la intimitat i estabilitat de la víctima. Aquesta opció no és viable quan la víctima sigui una persona emocionalment estable, estigui pròxima a complir la majoria d'edat i no tingui cap inconvenient en estar present en la mateixa sala de judicis que l'acusat, ja sigui amb la utilització del biombo per impedir la confrontació visual amb l'acusat o bé sense aquest, quan la víctima ja coneix a l'acusat.

Tot i que, si tenim en compte que en nombroses ocasions el delictes d'assetjament escolar arriba a la fase d'audiència tenint vigents mesures cautelars, entre d'elles la prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima, l'opció comentada anteriorment no és la més recomanable, ja que el més pràctic és utilitzar *mesures que evitin el contacte visual entre la víctima i el suposat autor dels fets, fins i tot durant la pràctica de la prova, per la qual cosa es pot fer ús de tecnologies de la comunicació i mesures per garantir que la víctima pugui ser escoltada sense estar present a la sala de vistes, mitjançant la utilització de tecnologies de la comunicació adequades*, tal com ho preveu l'article 25.2 de l'Estatut de la Víctima.

A més, l'article 433 de la LECr permet la possibilitat que la víctima durant la pràctica de les diligències pugui estar acompanyada pels seus representats legals i per una persona de la seva elecció perquè l'ajudin a rebaixar l'estat d'ansietat que pot provocar passar per un judici i enfrontar-se a un tribunal, i reviu novament els fets delictius denunciats.

Un cop la víctima hagi prestat declaració en l'audiència, finalitza la seva intervenció en el judici. Posteriorment, se li notificarà la sentència i la podrà recórrer si està personada i és part en el procés. En cas que la víctima no sigui part en el procés, simplement se li remetrà la sentència perquè tingui coneixement de com ha acabat el judici.

Si la víctima és part del procés, se li notificarà la sentència en el supòsit de què s'interposi un recurs d'apel·lació, ja sigui per part del Ministeri Fiscal o per part de l'acusat; però, si la víctima no és part i no està d'acord amb la sentència del Jutge de Menors, aquesta no té cap possibilitat de recórrer, ja que com s'ha dit anteriorment, el termini per personar-se en el procés és abans que finalitzi el tràmit de qualificació. Davant d'aquesta situació, l'única possibilitat que té la víctima és presentar-se davant del Ministeri Fiscal i exposar-li els motius pels quals creu que és necessari que el mateix Fiscal presenti el recurs d'apel·lació.

Un cop ferma la sentència s'inicia la fase d'execució, on és pràcticament nul·la la intervenció de la víctima en el supòsit de què no s'hagi personat, ja que només li queda com a dret, a part de rebre la indemnització fixada en la sentència, la notificació del fi del compliment de la mesura imposada.

Tanmateix, en el supòsit que la víctima es personi i sigui part del procés, tindrà el dret a participar en l'execució de la mesura imposada, proposant o bé manifestant el seu parer sobre les múltiples possibilitats que l'execució ofereix a la jurisdicció de menors com són la suspensió de l'internament, regulada en l'article 40 LORPM i la modificació i substitució de mesura o bé deixar-la sense efecte, prevista en l'article 51 LORPM.

3.2.2.2. Des de la perspectiva del menor acusat

Considerant ara la posició del menor acusat i la seva intervenció en el procés penal, hem de dir que tan prompte el Ministeri Fiscal incoï l'expedient, s'ha de citar i informar dels drets que disposa el menor acusat, la qual cosa no implica que necessàriament el Ministeri Fiscal l'hagi de prendre declaració, ja que pot no fer-ho, d'acord amb STC 146/2012, de juliol de 2012. Tanmateix, sí que hi ha l'obligació d'informar a l'acusat dels seus drets en virtut de l'article 22 LORPM, i són els següents:

- Designar un advocat que el defensi, o al fet que li sigui designat d'ofici.
- Intervenir en les diligències que es practiquin durant la fase d'instrucció i en el procés judicial, i a proposar i sol·licitar, respectivament, la pràctica de diligències.
- Ser escoltat pel jutge o el tribunal abans d'adoptar qualsevol resolució que el concerneixi personalment.
- L'assistència afectiva i psicològica en qualsevol estat i grau del procediment, amb la presència dels pares o d'una altra persona que indiqui el menor, si el jutge de menors autoritza la seva presència.
- L'assistència dels serveis de l'equip tècnic adscrit al jutjat de menors.

En el cas que ens ocupa, el més habitual és que el Ministeri Fiscal prengui declaració al menor i escolti la seva versió sobre els fets denunciats. A posteriori, el més probable és que el menor sigui escoltat i explorat per un equip tècnic, el qual assessorarà a Fiscalia i al Jutge de Menors, per tal de realitzar un informe en relació a les circumstàncies, personals, familiars i educatives, i també ha d'incloure quin seria l'interès superior del menor denunciat i la intervenció educativa més convenient.

Un cop el Ministeri Fiscal tingui constància de l'informe de l'equip tècnic, és possible que es plantegi la possibilitat de sol·licitar una mesura cautelar per al menor denunciado, és a dir, una de les mesures previstes en l'article 28 LORPM, que abans s'han fet referència. En el cas que Fiscalia sol·liciti una mesura cautelar, el menor haurà de compareixer davant del Jutjat de Menors per escoltar la petició que el Ministeri Fiscal fa al Jutge, sobre la valoració de la concurrència dels indicis en la comissió del delictes i la seva participació.

També es té en compte l'avaluació feta per l'equip tècnic sobre la possible aplicació de la mesura cautelar, és a dir, es valorarà quina és la millor intervenció educativa per al menor denunciado. En aquesta compareixença intervindrà el Jutge, el Ministeri Fiscal, l'equip tècnic i l'advocat del menor acusat, i es donarà la paraula al menor perquè manifesti el que consideri oportú respecte a la mesura sol·licitada.

Per últim, el Jutge dictarà un auto motivat acordant o negant la mesura sol·licitada pel Ministeri Fiscal. En els casos d'assetjament escolar, és freqüent, segons les declaracions del Jutge de Menors de Tarragona, que al final de la compareixença el Jutge anticipi *in voce* el contingut de la resolució, és a dir, diu si s'adopta o no la mesura. En cas que s'adopti la mesura, s'advertirà expressament al menor de les conseqüències de l'incompliment d'aquesta, i si la mesura acordada és la prohibició d'aproximar-se i comunicar-se amb la víctima i l'incompleix, una de les possibles conseqüències és acordar una mesura d'internament en un centre de reforma (article 28 LORPM).

S'ha fet referència anteriorment que les mesures cautelars més habituals són la llibertat vigilada i la prohibició d'aproximar-se i comunicar-se amb la víctima. La imposició d'aquestes mesures implica que, abans de celebrar-se l'audiència, el menor ha de tenir entrevistes periòdiques amb un educador, per tal de fer-li un seguiment i proposar-li objectius i metes a assolir. També, com s'ha dit, aquestes mesures cautelars es poden mantenir fins a la fermesa de la sentència, però això dependrà de la necessitat educativa que tingui el menor i la necessitat de protecció que tingui la víctima.

El menor acusat i els seus representats legals han d'afrontar el problema d'abandonar el centre escolar i buscar-se un altre si s'adopta la mesura cautelar de prohibicions d'aproximació i de comunicar-se amb la víctima, la qual cosa suposa un obstacle a l'hora d'accedir a un nou centre, doncs hauran de donar explicacions del perquè es produeix el canvi. En el cas que no siguin ells qui busquin el centre, aquest haurà de ser proposat per Ensenyament, però en qualsevol cas el problema segueix existint perquè el menor, en molts casos, se sent víctima de la situació i se sent castigat forma anticipada. Per aquest motiu és important el suport positiu que pugui rebre els menors dels seus pares o tutors, és a dir, que l'ajudin a entendre la situació i començar a buscar solucions. Aquesta és la resposta positiva que li pot proporcionar els progenitors, però l'experiència demostra, per conversacions que s'han mantingut amb l'Equip Tècnic del Jutjat de Menors, que l'actitud dels pares del menor és la de justificar els actes dels seus fills i excusar-se en què no és l'única persona que ha participat, sinó que també han intervingut més companys i tenen la sensació que el seu fill és qui assumirà les conseqüències dels altres.

Precisament si s'adopta una mesura cautelar de llibertat vigilada, amb la intervenció d'educador, s'intentarà ajudar al menor a assumir, almenys, la seva part de responsabilitat. És important deixar constància del caràcter confidencial del contingut de les conversacions que l'educador manté amb el menor, o sigui, si en un futur se celebra l'audiència, l'educador mai farà saber al Jutge de Menors la seva percepció sobre l'autoria del menor, en delictes d'assetjament escolar, ja que aquestes conversacions no transcendeixen més enllà de la seva intervenció.

Quan no hi ha mesura cautelar o bé s'imposa la llibertat vigilada, no es desplaçarà al menor del centre educatiu i en aquest cas, el menor es rehabilitarà en el seu propi medi. Mentre que si s'imposa la mesura cautelar de prohibició d'aproximar-se i comunicar-se amb la víctima, sí que serà necessari el desplaçament del menor del centre escolar.

La instrucció conclou quan el Ministeri Fiscal ha practicat totes les diligències que ell i les parts personades han considerat oportunes, quan s'ha incorporat l'informe de l'equip tècnic a l'expedient, quan el Ministeri Fiscal formula escrit de qualificacions i quan es remet l'expedient al Jutge de Menors.

Seguidament, s'inicia la fase de preparació de l'audiència, en la que el Jutge dona trasllat de l'expedient a l'acusació particular i a la defensa, perquè facin els corresponents escrits d'al·legacions i proposin la prova que consideren oportuna.

En el cas d'un menor autor d'un delict d'assetjament escolar, les proves més habituals són la prova testifical, que consisteix a escoltar als companys del mateix o diferent curs escolar de l'acusat. També és possible que compareguin els professors i/o integrants de l'ordre directiva d'aquests centres educatius.

D'acord amb les sentències consultades, en la majoria de judicis per assetjament escolar, els representants d'aquests centres docents tendeixen a desmarcar els fets, manifestant que no existia assetjament al centre escolar, o bé que si es donava, era fora del centre (SAP Madrid 373/2014, de 16 de setembre de 2014 i SAP Àlaba 120/2005, de 27 de maig de 2005).

Una vegada el Jutge de Menors ha donat trasllat de l'escrit d'al·legacions del Ministeri Fiscal a la defensa, l'advocat del menor acusat contestarà aquest escrit manifestant la seva conformitat o no amb el que planteja Fiscalia, és a dir, respondrà tenint en compte les següents qüestions:

- Si el relat dels fets correspon amb la seva versió del menor.
- Si aquests fets existeixen, veure si realment són susceptibles de ser qualificats com a assetjament escolar.
- Si l'autor del delict és el menor.
- Si està d'acord amb les circumstàncies familiars, socials i educatives que ha assenyalat l'equip tècnic al seu informe.
- Si la mesura proposada és la més adequada per al menor.
- Si està conforme amb la responsabilitat civil sol·licitada.
- Proposar proves les proves a practicar el dia de l'audiència.

És habitual que en els escrits de defensa es negui la participació del menor en els fets i es sol·liciti l'absolució. Després del tràmit exposat, es celebrarà l'audiència, és a dir, el judici. En aquesta fase, es dóna una nova oportunitat al menor, perquè l'audiència permet dues modalitats: la conformitat o el judici contradictori. La conformitat implica que el menor reconeix que ha comès el delict, i amb això, aconsegueix una rebaixa de la mesura, i també permet al seu advocat negociar amb l'acusació la responsabilitat civil.

Si realment el menor ha comès el delictes, el fet d'assumir les conseqüències, provoca un gran pas cap a la seva socialització i minimitza les conseqüències que comporta la judicialització d'aquests fets delictius. A més, la conformitat facilita el treball que l'educador social pugui fer amb el menor.

Una altra opció és el judici contradictori, que a la pràctica és el més habitual. En els casos d'assetjament escolar, és excepcional la conformitat, de forma que el menor i la víctima s'han de sotmetre a un judici complet. En la celebració de l'audiència, el menor acusat té l'opció a declara si ho estima convenient, doncs el Jutge l'advertirà que l'assisteix el deure constitucional a no declara. A més, ha d'afrontar les preguntes que li faci el Ministeri Fiscal i l'acusació particular. Amb això, el menor experimentarà un sentiment de culpabilitat, que al mateix temps, implica un sentiment d'injustícia, ja que tendeix a considerar que els fets comesos no pertanyen a una qüestió judicial, a més no és conscient de les conseqüències judicials que provoca l'assetjament entre iguals.

Posteriorment, el menor haurà d'afrontar, guardant silenci, els testimonis que tant professors del centre educatiu com companys exposin, a mesura que vagin contestant les preguntes formulades per l'acusació i la defensa. Després, correspon el torn a l'equip tècnic, presenta un informe en relació a la situació del menor, tan personal com familiar, la qual cosa acostuma a molestar perquè es fa pública part de la intimitat familiar. Igualment, el menor haurà d'escoltar els informes pericials i mèdics, bé sigui del forense o de metges que aporta l'acusació particular, en els quals es fa referència als perjudicis que ha patit la víctima, tot i que, de vegades, l'acusació particular tendeix a exagerar les patologies.

Finalment, quan ja s'ha practicat la prova, s'obri el tràmit d'informe i el menor escoltarà la valoració que el Ministeri Fiscal i l'acusació particular fan sobre aquesta. Si el Ministeri Fiscal i l'acusació particular consideren que el menor és culpable, aquests senyalaran i exposaran públicament el seu grau de maldat, la qual cosa suposarà, novament, un gran impacte per al menor. Aquesta situació es veurà compensada per la intervenció de la defensa, que farà l'oposat, és a dir, exposarà que el menor es comporta correctament i que possiblement el problema el tingui la víctima.

Conclusos els informes, el menor tindrà l'oportunitat de dir la darrera paraula, que aprofitarà per contestar qualsevol cosa que hagin dit els testimonis, equip tècnic i acusacions. Després d'això, ja només li queda esperar la sentència del Jutge de Menors, la qual és susceptible de recurs, i un cop resolta, la sentència és ferma.

Si la sentència és absolutòria, es pot dir que aquí acaba tot, però no és cert, ja que passar per un judici deixa seqüeles i una d'elles pot ser l'estigmatització del menor. En el cas que es dicti una sentència condemnatòria, el menor ha d'assumir la seva culpabilitat i està obligat a complir la mesura imposada, que serà una de les que recull l'article 7 de la LORPM, d'elles la més greu és l'internament i la més lleu l'amonestació. Però són molt pocs els casos en què s'imposa una mesura d'internament (SAP Guipúzcoa 178/ 2005, de 15 de juliol de 2005). Però el més habitual, és imposar la mesura de prestacions en benefici de la comunitat, o en algun altre cas, la de llibertat vigilada, amb programes formatius, que tinguin a veure amb l'empatia i el respecte amb el tracte entre iguals.

L'última fase del procediment és l'execució de la mesura, o sigui, el compliment d'aquesta. La mesura imposada és d'obligat compliment i per tant, no depèn de la voluntat del menor, ja que es tracta d'una sentència condemnatòria que s'ha de complir tal qual està escrita. Ara bé, depenent del grau de compliment i de la favorable o desfavorable evolució del menor, d'acord amb el contingut de l'article 51 LORPM, aquesta mesura pot modificar-se o bé es pot substituir per una altra, i en el millor dels casos, inclús es pot deixar sense efecte. En aquesta fase del procediment és fonamental el treball que l'educador social desenvolupa amb el menor, sobretot si la mesura que s'ha imposat és la llibertat vigilada, ja que implica seguir programes formatius que tenen a veure amb l'empatia i la socialització. A més, suposa mantenir entrevistes amb el menor de forma periòdica, que normalment és una vegada a la setmana. Finalment, cal recordar que, tot i que ens trobem a la fase d'execució existeix una altra possibilitat de mediació.

4. Responsabilitat civil derivada de la LORPM

La LORPM s'aplicarà per exigir responsabilitat a les persones majors de 14 anys i menors de 18 anys per la comissió de fets tipificats com a delictes en el CP o en les lleis penals especials, en virtut de l'article 1 del mateix text legal.

El Ministeri Fiscal és qui ha d'exercir l'acció per exigir la responsabilitat civil, a no ser que el perjudicat hi renunciï o bé es reservi aquesta acció per exercir-la davant a jurisdicció civil, d'acord amb els preceptes del Codi Civil i de la Llei d'enjudiciament civil (article 61.1 LORPM). Si el perjudicat decideix exercir la responsabilitat civil dins del procés penal, aquesta es regularà pel que disposa el capítol I del títol V del llibre I del Codi Penal vigent. Per cada fet imputat, es tramitarà una peça separada de responsabilitat civil.

L'article 61.3 LORPM estableix que si l'autor del fet delictiu és menor de divuit anys, respondran solidàriament amb ell dels danys i perjudicis causats els seus pares, tutors, acollidors i guardadors legals o de fet, per aquest ordre. Quan aquests no hagin afavorit la conducta del menor amb dol o negligència greu, la seva responsabilitat pot ser moderada pel Jutge.

Aquest precepte preveu una responsabilitat objectiva, directa i solidaria, però no cumulativa perquè preveu un ordre de persones que hauran de respondre civilment, juntament amb l'autor del delictes, amb caràcter excloent. Per tant, primer respondran els pares, en defecte d'aquests els tutors, després els acollidors i per últim els guardadors, amb preferència dels legals respecte als de fet (López, 2001).

En realitat, aquesta responsabilitat rau en els pares, ja que normalment existeix una relació de pàtria potestat i no és habitual la figura dels tutors, acollidors i guardadors legals i de fet.

Aquesta responsabilitat civil derivada de la LORPM no té en compte el naixement de la culpabilitat o negligència, per tant, la responsabilitat dels pares, acollidors, tutors o guardadors s'imposa sense necessitat d'acreditar la *culpa in vigilando*, tot i que s'acrediti que s'ha actuat amb diligència d'un bon pare de família, tal com es mostra en la SJM Tarragona 171/14, de 30 de desembre de 2014.

En referència a les sentències consultades és habitual que el menor condemnat respongui de forma solidària amb els seus pares, ja que a aquests els correspon la gestió de l'educació i la correcció de conductes disocials. La quantia de la responsabilitat civil es recull al *fallo* de la sentència, junt amb la declaració de responsabilitat penal i la mesura corresponent, a més, implica el pagament dels interessos legals que es recullen en l'article 576 de la LEC. La sentència també condemnarà al menor al pagament de les costes processals, d'acord amb l'article 123 del CP, incloses les de l'acusació particular. Tanmateix, el responsable civil solidari no ha de fer front a les costes imposades, només respondrà econòmicament per la responsabilitat civil, en virtut de la STS 858/1983, de 7 de juny de 1983.

5. Previsió

D'acord amb l'estudi realitzat, es pot afirmar que no existeix un programa específic de prevenció de l'assetjament escolar que sigui d'obligat compliment en els centres educatius espanyols, per tant, a continuació s'exposaran alguns dels programes que s'han considerat més eficaços per tal de prevenir la violència entre els iguals.

En primer lloc, una bona forma per treballar la prevenció de l'assetjament escolar als centres educatius és desenvolupar el raonament a través dels drets humans, per tal d'ensenyar als alumnes els valors que identifiquen la nostra societat com són, per exemple, la igualtat, la tolerància, el respecte mutu i la no-violència. També, és important educar en valors a través del debat i de la discussió, ja que afavoreix el desenvolupament del raonament moral, millora les relacions a l'aula, integra als alumnes en risc i preveu la violència (Díaz-Aguado 2006).

En segon lloc, la intel·ligència emocional és també un altre instrument per prevenir i fer front a l'assetjament escolar, que té com a objectiu potenciar el desenvolupament de les competències emocionals com a element essencial del desenvolupament integrat de la personalitat, per tal d'augmentar el benestar social i personal. A més, permet prendre consciència de l'acció que acompanya qualsevol emoció i permet entendre com moltes de les nostres accions depenen del nostre estat emocional. A més, es caracteritza per emprar una metodologia pràctica, en la qual es treballa la dinàmica del grup, l'autoreflexió, la raó dialògica i l'empatia.

Els centres educatius que realitzen programes d'educació emocional obtenen resultats positius, ja que els alumnes tendeixen a millorar el tracte amb els professors, familiars i la resta de companys; la motivació per a l'aprenentatge; la seguretat personal; la capacitat per controlar l'estrès, l'ansietat i els estats depressius; entre d'altres (Bisquerra, 2014).

Un aspecte important que tracta aquest programa és el desenvolupament de l'autoestima, ja que permet adquirir una actitud positiva davant la vida. Així doncs, és necessari que en una intervenció preventiva d'assetjament escolar s'inclogui la dimensió emocional.

En darrer lloc, un exemple de Programa de Convivència Escolar i Prevenció de Violència és el TEI (tutoria entre iguals), que és una estratègia educativa creada per l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, la qual podria ser utilitzada per tractar l'assetjament escolar i té per objectiu:

- Eliminar la violència en el context educatiu i facilitar acords constructius,
- Integrar als nous alumnes al centre.
- Tenir un tutor/a per a cada tutoritzat entre els mateixos alumnes.
- Compensar el desequilibri entre víctima i agressor.
- Fomentar la solidaritat, la confiança mútua, les capacitats de compartir sentiments i experiències i l'afirmació personal.

El TEI forma a alumnes de cinquè de primària perquè siguin tutors d'alumnes de tercer de Primària, i al mateix temps, alumnes de tercer d'ESO per ser tutors d'alumnes de primer d'ESO, tot i que la distribució dels cursos escolars pot ser diferent. La formació de tutors és absolutament voluntària i l'assignació de les tutories depèn del professorat. Aquest projecte té una duració d'un any i es basa en el fet un nen abans explicarà a un altre nen el que li està passant, que no pas a un professor.

El TEI està dissenyat per sensibilitzar dels efectes negatius de les conductes violentes i resoldre els conflictes a través del diàleg. Si un menor que tutoritza a un altre alumne no és capaç de resoldre un conflicte, ho derivarà al tutor de l'agressor i al coordinador del centre educatiu, perquè preguin les mesures pertinents. Aquesta estratègia s'està aplicant a més de 260 centres educatius, tant públics com privats (Chover, 2015).

Consideracions finals

D'acord amb l'estudi realitzat i després de conèixer l'impacte que ocasiona en la víctima i en l'acusat passar per un judici, s'ha arribat a la conclusió que el conflicte s'hauria d'intentar solucionar dins del medi en el qual es genera, és a dir, s'ha de solucionar en el centre educatiu a través de la mediació escolar. La justícia juvenil té caràcter subsidiari a l'hora de fer front a l'assetjament escolar, però això no implica que els actes violents s'hagin de tolerar, ja que en els casos més greus o en els casos on fracassa la mediació del centre educatiu, es donarà entrada a la jurisdicció de menors, la qual preveu solucionar el conflicte a través de la mediació abans de judicialitzar el conflicte. Tanmateix, s'ha detectat un obstacle per tal de dur a terme correctament la mediació en la jurisdicció de menors i és l'existència del límit d'edat dels 14 anys. Si es recorda, les víctimes d'assetjament escolar tendeixen a tenir entre 11 i 14 anys en la majoria dels casos, per tant, la gran part de les víctimes no tindran accés a la mediació en la jurisdicció de menors ni tampoc es podrà responsabilitzar a l'agressor pel delictes comès si és menor de 14 anys, ja que està exempt de responsabilitat penal. Quan un menor de menys de 14 anys i és autor d'un delictes contra la integritat moral, l'únic que pot fer el Fiscal, quan té coneixement dels fets, és remetre testimoni de les actuacions a la direcció del centre educatiu perquè aquest adopti les mesures que consideri oportunes.

Així doncs, davant d'aquesta situació, es proposen les següents mesures: disminuir el límit de responsabilitat penal a 12 anys i potenciar la mediació dels centres escolars, a través de l'aprovació d'una llei que reguli el procediment a seguir en cas d'assetjament escolar, sent d'obligat compliment per a tots els centres educatius, tant públics com privats, ja que aquesta no disposa de límit d'edat i per tant, qualsevol menor hi té accés.

Segons l'exposat anteriorment, un menor de 14 anys hauria de ser responsable penalment a través de la LORPM, en cas de ser autor d'un delictes contra la integritat moral, però aquesta responsabilitat hauria de tenir una regulació específica, és a dir, no s'hauria d'equiparar a la regulació establerta per als majors de 14 anys i menors de 18 anys. El seu tractament penal s'hauria de centrar amb la realització de programes educatius i treballs en benefici a la comunitat, com per exemple anar a ajudar a un menjador social, a una llar d'ancians, a un hospital, entre d'altres. L'objectiu d'aquestes mesures és potenciar l'empatia i el respecte cap als altres, sempre amb la supervisió d'un mediador o educador social.

Altrament, és important destacar que encara que hagi un perfil establert per a la víctima, aquest no ha de treure legitimitat a l'hora de determinar si un menor és víctima o no d'assetjament escolar, ja que molts casos la realitat no correspon als estereotips i als rols establerts. Un nen o nena pot ser víctima d'assetjament escolar traient males notes i sense deixar d'anar al centre escolar. Per tant, si és vol defensar la innocència del menor agressor, no es pot utilitzar com a fonamentació el perfil psicosocial de la víctima.

Respecte a la tipificació penal dels actes de violència escolar, hem de recordar que es qualifiquen d'acord amb l'article 173.1 del CP, tant com si són conductes aïllades que per la seva naturalesa tenen entitat suficient per produir un menyscabament greu en la integritat moral de la víctima, com si són conductes lleus, però que provoquen un menyscabament greu en la integritat moral pel fet de realitzar-se de forma reiterada.

En canvi, si no existeix intencionalitat ni reiteració en els fets denunciats i no són susceptibles de qualificar-se com a delicte, s'acordarà el desistiment del procés, tal com ho preveu l'article 18 LORPM i es remetrà testimoni de l'actuació a la direcció del centre educatiu.

Així doncs, no hi ha un tipus penal específic previst per a l'assetjament escolar, sinó que es regula a través d'un tipus residual que acull totes les conductes que suposin un menyscabament greu a la integritat moral. Per tant, es considera que la millor manera d'afrontar aquesta problemàtica social és incorporant un nou tipus penal que reguli específicament el delicte d'assetjament escolar dins de l'ordenament jurídic espanyol.

El fet de regular com a delicte l'assetjament escolar implicaria reconèixer la magnitud de les conseqüències que provoca aquesta problemàtica social i reafirmar la responsabilitat penal dels menors que preveu la LOPRM. A més, disminuiria l'alarma social que actualment regna sobre aquest fenomen i seria una bona forma per reprimir a futurs assetjadors.

També s'ha arribat a la conclusió, d'acord amb les sentències consultades, que la llibertat vigilada és la mesura més habitual que el Jutge de Menors imposa, i en segon lloc, és la prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima. Quan s'imposa com a mesura cautelar la llibertat vigilada no es desplaçarà al menor del centre educatiu en canvi, si s'imposa la mesura de prohibició d'aproximar-se i comunicar-se amb la víctima, sí que serà necessari el desplaçament del menor del centre escolar.

La mesura de llibertat vigilada consisteix fonamental en la realització d'entrevistes periòdiques de l'educador i Equip Tècnic amb el menor, en les quals es marquen uns objectius i metes que el menor ha d'assolir, però en cas d'assetjament escolar és convenient a més, la incorporació d'un programa educatiu per tal de treballar l'empatia i el respecte amb el tracte entre iguals. Si es recorda, l'Equip Tècnic assessora al Jutge de Menors i al Ministeri Fiscal sobre quina mesura és la més adequada per al menor tenint en compte les seves circumstàncies personals, familiars i educatives. En efecte, a cada cas s'imposarà una mesura determinada d'acord amb l'interès superior del menor.

Per concloure, cal fer una especial referència a les formes de prevenció de l'assetjament escolar, de les quals la més important és educar en valors al centre escolar i educar el cor, les emocions i l'empatia, demostrant als menors que en la violència no es solucionen els conflictes, sinó que es resolen a través del diàleg i la tolerància. És necessari que els professors rebin formació respecte a la prevenció i mediació dels conflictes, per tal d'afrontar de manera adequada els conflictes que sorgeixen dins del centre educatiu. A més, una altra forma per prevenir l'assetjament escolar en els centres educatius és desenvolupar el raonament dels alumnes a través de la intel·ligència emocional, ja que és important ensenyar a gestionar les seves emocions i estímuls. També seria convenient que en els centres escolars s'ensenyés els valors de la Constitució Espanyola i els drets i deures per tal d'inculcar els valors del respecte i de la igualtat que caracteritzen la nostra societat, de forma que els alumnes siguin conscients que els seus actes tenen conseqüències i que el fet de ser menor d'edat no eximeix de responsabilitat penal d'acord amb la LORPM.

Així mateix, els pares també tenen un paper fonamental a l'hora de prevenir i tractar l'assetjament escolar, per això, una bona mesura per prevenir conflictes seria la seva formació mitjançant una escola de pares, ja que aprendrien a tractar i entendre als seus fills, ja que són aquests els responsables de la seva educació.

L'assetjament escolar ha estat i és una realitat que molts cops es mostra invisible davant la societat, malgrat això, són moltes les persones que han presenciada alguna d'aquestes situacions, ja sigui exercint el rol de víctima, d'agressor o simplement d'espectador. Aquest fet demostra que el poder de canviar aquesta realitat rau en la societat, ja que aquesta és la que crea, tolera i pateix aquesta violència entre iguals.

Bibliografía

Auto nº 106/1980 de Tribunal Constitucional (Sección 2ª), de 26 de noviembre de 1980.

Barri, F. (2013). *Acoso escolar o bullying. Guía imprescindible de prevención e intervención*. Tarragona: Altaria.

Bisquerra, R. (2014). *Prevención del acoso escolar con educación emocional* (p.15-42). Bilbao: Desclée de Brouwer.

Brandoni, F. (Ed). (1999). *Mediación escolar. Propuestas, reflexiones y experiencias*. Argentina: Paidós Educador.

Chover, R. (2015). Tratamiento y prevención del bullying o acoso escolar en el espacio educativo. [Blog] A MEDIAR GRANADA, El Blog de Tomás Prieto. Recuperat de: <http://www.amediar.info/el-acoso-escolar-y-las-herramientas-de-la-mediacion/>

Collell, J. i Escudé, C. (2014). Una aproximación al fenómeno del acoso escolar. Dins R. Díaz-Aguado, M^a. J. (2006). *Del acoso escolar a la cooperación en las aulas*. Madrid: Pearson Prentice Hall.

Díaz-Aguado, M^a. J. (2002). *Convivencia escolar y Prevención de la Violencia*. Ministerio de Educación. Instituto de Tecnologías Educativas.

Dupla, M. i Domínguez, P. (2016). La gestión de conflictos en la escuela: ¿es la mediación una alternativa eficiente en el context educatiu actual? *La Ley* (471/2016).

Esteban, P. (2016). El acoso escolar o Bullying: regulación legal y derechos de las víctimas. *Noticias Jurídicas*.

Fiscalía General del Estado. Instrucción 10/2005, de 6 de octubre de 2005, sobre *tratamiento del acoso escolar desde el sistema de Justicia juvenil*.

Garaigordobil, M. (2013). *Screening de acoso entre iguales*. Madrid: Tea.

Generalitat de Catalunya i Departament de Justícia (2004). *La mediació en la jurisdicció de menors: requisits, objectius, fases del procés de mediació*. Recuperat de: http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/ofertes_treball/opos_presons/temari_execucio_penal/tema_23.pdf

Gimeno, R. (2008). La mediación en el ámbito penal juvenil. Dins E. Vinyamata Camp, *Conflictos i conflictologia* (p.30-34). Barcelona: UOC.

Kowalski, R., Limber, S., i Agatston, P. (2010). *Ciber Bullying: El acoso escolar en la era digital*. Bilbao: Desclée de Brower.

Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.

López, C. (2001). *La Responsabilidad civil del menor*. Madrid: Dykinson.

Navarrete-Galiano, R. (2009). Los medios de comunicación y la concienciación social en España frente al acoso escolar (p.336). *Universidad de Sevilla*.

Nicolás Guardiola, J. J. (2011). Acoso escolar. *Archivos de criminología, seguridad privada y criminalística*, 4.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.

Ortega, M. i Ramírez, L. (2015). Matones en la red: cyberbullying. *La Ley (1012/2015)*.

Ortega, R. (2010). *Agresividad injustificada, bullying y violencia escolar*. Madrid: Alianza Editorial.

Pérez Martell, R. (2012). El bullying (acoso escolar) y el ciberbullying: prevención y soluciones desde la vía judicial y las extrajudiciales. *La Ley (18144/2012)*.

Pérez Murillo, R. (2008). Las nuevas tecnologías al servicio del acoso escolar. *Innovación y experiencias educativas*.

Piñuel, I. i Oñate, A. (2006). *Test AVE, Acoso y Violencia Escolar*. Madrid: Tea.

Piñuel, I. i Oñate, A. (2007). *Acoso y Violencia Escolar en España: Informe Cisneros X*. Madrid: IIEDDI.

Reial Decret 1774/2004, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.

Sentència de l'Audiència Provincial d'Àlaba 120/2005 (Sala Civil, secció 1a), de 27 de maig de 2005 (recurs 117/2005).

Sentència de l'Audiència Provincial d'Àvila 61/2006 (Sala Penal, secció 1a), de 22 de febrer de 2006 (recurs 32/2006).

Sentència de l'Audiència Provincial de La Rioja 2/2015 (Sala Penal), de 8 de gener de 2015 (recurs 445/2014).

Sentència de l'Audiència Provincial de León, 459/2014 (Sala Penal, secció 3a), de 16 de setembre de 2014 (recurs 584/2014).

Sentència de l'Audiència Provincial de Madrid 241/2012 (Sala Penal, secció 25a), d'11 de maig de 2012 (recurs 502/2011).

Sentència de l'Audiència Provincial de Madrid 373/2014 (Sala Civil, secció 8a), de 16 de setembre de 2014 (recurs 434/2013).

Sentència de l'Audiència Provincial de Guipúzcoa 178/2005 (Sala Penal, secció 1a), de 15 d juliol de 2005 (recurs 1009/2005).

Sentència del Jutjat de Menors de San Sebastián 86/2005, de 12 de maig de 2005 (recurs 310/2004).

Sentència del Jutjat de Menors de Tarragona 171/14, de 30 de desembre de 2014.

Sentència del Tribunal Constitucional 146/2012, de 5 de juliol de 2012 (recurs 3792/2001).

Sentència del Tribunal Suprem 858/1983 (Sala Penal, secció 2a), de 7 de juny de 1983.

Sentència del Tribunal Suprem 294/2003 (Sala Penal, secció 2a), de 16 d'abril de 2003.

Sentència del Tribunal Suprem 233/2009 (Sala Penal, secció 1a), de 3 març de 2009.